

Eski Türkçe Kur'an Tercümelerinde Kur'an Kavramı

Suat Ünlü¹

Anahtar Kelimeler	Özet
Kur'an Kitap Hak Eski Türkçe Beşîr	Bilindiği üzere dini bir metni tercüme etmek, metin içinde geçen kavramlara ad vermek gerek dini yönden yanlış adlandırmalar ve anlamlandırmalar sonucu günaha girme korkusu gerekse de bir metni bir dilden başka bir dile tercüme etme dillerin yapıları içinde çok zor olduğundan, insanlar hep işin kolayına kaçarak daha çok tercüme edilen dilin kelimelerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu çalışmada Türkoloji alanında büyük yer tutan dini metinlerden Eski Türkçe Kur'an tercümelerinde kavram/kavramların Kur'an örneğinde karşılıklarını tesbit ederek yeryüzünde çok eski zamanlardan bu yana geniş bir coğrafi alanda var olan Türkçenin bu kavramlara karşılık vermede ne kadar başarılı olduğun gösterebilmektir.
Makale Bilgisi	
Gönderim Tarihi: 28.05.2019	
Kabul Tarihi: 20.07.2019	
Elektronik Yayın Tarihi: 27.07.2019	

APA'ya göre alıntılama: Ünlü, S. (2019). Eski Türkçe Kur'an tercümelerinde Kur'an kavramı. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 1(1), 62-100.

¹ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, suatunlu@akdeniz.edu.tr

The Concept of Quran in Old Turkish Quran Translations

Keywords

Quran
Book
Truth
Old Turkish
Besir

Abstract

As it is known, translating a religious text and naming the concepts in the text should not only be fearful of temptation as a result of religious misnomerations and meanings, but also because translating a text from one language to another is very difficult in the structure of languages, people are always more likely they preferred to use the words of the translated language. The aim of this study is to determine the equivalence of the concepts in the Quranic translations in the old Turkish texts, which is one of the most important religious texts in the field of Turcology, and to show how successful Turkish has been in a wide geographical area since the ancient times.

Article Info

Received: 28.05.2019

Accepted: 20.07.2019

Online Published: 27.07.2019

Cited as (APA): Ünlü, S. (2019). The concept of Quran in old Turkish Quran translations. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences (CALESS)*, 1(1), 62-100.

1. Giriş

Yüce Allah insanoğluna birçok nimet vermiştir. Bu verdiği nimetlerin yanında birçok sorumluluk da yüklemiştir. İnsanoğlunun bu durum karşısındaki yegane görevi bu sorumlulukların karşılığını yerine getirmek ve nimetlere şükretmektir. İşte bu sorumlulukların karşılığını yerine getirmek ve verilen nimetlere de şükretmek içindir ki Allahutaala Hz. Âdem (a.s.)'dan beri insanlara birçok peygamber ve kitap göndermiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: "İnsanlar bir tek ümmet idi. Allah peygamberleri, müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi; anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükümlerin diye o peygamberlerle birlikte gerçekleri içinde taşıyan kitabı indirdi."² Allah'ın insanlara gönderdiği her peygamber kendi devrindeki insanların ihtiyaçlarını karşılamış Allah'ın emir ve yasaklarını anlatıp görevlerini tamamlamıştır. Bu durum, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun getirdiği Kur'an'la tamamlanmıştır (Türk 2001: 42).

Kitaplara iman, imanın altı şartından biridir. Hz. Peygamber imanın temelini altı şarta bağlamıştır. Bunlar, Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, öldükten sonra dirilmeye, cennet ve cehenneme, hayır ve şerin Allah'tan olduğuna iman etmektir.

² Bakara: 2/213

Kur'an, iman hususuna o kadar önem vermiştir ki, iman sahibi mü'minlerden bile imanlarında sebat etmelerini istemiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir: *“Ey inananlar, Allah'a, Elçisi (Muhammed)'e ve Elçisine indirdiği Kitab (Kur'an)'a ve daha önce indirmiş bulunduğu Kitablara iman edin”*³. Kur'an, Hz. Peygamber'e indirilen son kitap ve kendinden önce inen mukaddes kitaplara imandan söz etmektedir. Bu ifade biçimi *“Resul (yani Muhammed (s.a.v.)'in kendisi), Rabb'inden kendisine indirilen (Kur'an)'a inandı, mü'minler de. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı”* buyrulmaktadır. Bu anlamda iman, Hz. Pygamber'den istendiği gibi, aynı zamanda mü'minler ve tüm insanlıktan da istenmektedir. (Türk 2001: 42)

İnanan bir insan, hem Kur'an'ın hem de Kur'an'dan önce indirilen önceki vahiylerin yani sahifeler, Zebur, Tevrat ve İncil'in asılları itibariyle Allah katından gönderilen kitaplar olduğuna inanmakla sorumludurlar. Zaten bu iman ve İslâm'ın şartlarındandır. Anvâk Müslüman, Kur'an'dan önce indirilen kitapların içeriğinden sorumlu değildir. Zira Kur'an, kendinden önceki kitapların büyük bir kısmını kaldırmıştır. (Türk 2001: 42)

2. Kitap

Günümüzde kitap denilince, ister ciltli ister ciltsiz olsun basılmış ve bir araya getirilmiş kağıt sayfaları akla gelmektedir. Kitap, aslında ketebe fiilinin mastarıdır. Lugatta harfleri birbirine eklemek yani yazmak manasına mastar iken, sonraları örfte üzerine yazı yazılmış olan *“mektup”* manasına gelen bir isim olmuştur. Kitabın mahiyeti, manaya delalet eden nazım ve o mananın toplamıdır. Kitap lafzının esas anlamı, Nisâ 153. ayetinde olduğu gibi, üzerine yazılanlarla birlikte sayfaya verilen isimdir. Bunların dışında kitap lafzı, mektup, hokka/divot, Tevrât, farz, hüküm ve kader anlamlarına gelmektedir. Çoğulu *“kütüb”* şeklindedir. Kitap lafzı, Kur'an'da ve Kur'an dışında daima *“yazılı metin”* anlamındadır. Bu mana, kitap kelimesinin esas manası olup bir de Kur'an'da kullanıldığı kelimelerle alakalı olarak izafi mana taşımaktadır. Bundan dolayı Kur'an'daki kitap kelimesi, vahiy alanında Kur'an demektir. Allah (c.c.), Kur'an'a en belirgin bir şekilde haber, kıssa ve ilimleri kendisinde topladığı için *“kitab”* ismini vermiştir. (Türk 2001: 37).

3. Kur'an

3.1. Kur'an'ın Tanımı

Kur'an'ın çeşitli şekillerde tanımları yapılmıştır. Bunlardan en geniş kapsamlısı Kur'an'ın, Melek Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla indirilmiş, Mushaflarda yazılmış, tevatürle nakledilmiş, okunmasıyla ibadet olunan kendine has özellikleri içeren Allah'ın kalamıdır. (Dumlu 1999: 1)

³ Nisâ: 4/136

3.2. Kur'an Kendini Nasıl İsimlendirmektedir?

Acaba Kur'an kendini nasıl bir kitap olarak tanımlamakta ve isimlendirmektedir? Şüphesiz ki onun en önemli ismi, Kur'an'dır. Ama bundan başka isimleri de vardır. Bunlar içerisinde Kur'an, Kitab, Zikir, Furkan ve Mesanî'yi sayabiliriz ve bunlar bizzat Kur'an'ın kendisine verdiği isimlerdir. (Dumlu 1999: 4)

Kitap, Kur'an'da Tevrat ve İncil'e ad olarak verildiği gibi Kur'an'a da isim olarak verilmiştir. Aslında Kur'an'ın Kur'an ve Kitab diye isimlendirilmesinin iki önemli sebebi vardır. Kur'an ifadesi onun okunarak dilden dile nakledilmesine; Kitab ismi ile de yazılarak gelmesine birer işaret olarak kabul edilebilir. Furkan ismi ile, onun hak ile batılı ayıran bir özelliğe sahip olduğu fikrinin ihsas ettirilmesi amaçlanırken, diğer yönden akılla anlaşılabilen bir kitap olduğuna delalet etmektedir. Mesanî ise, Kur'an'ın ikişerli olarak meseleleri aktarmasıdır. Örneğin Allah Kur'an'da, cenneti zikrettikten sonra cehennemi de zikreder. Yani iyi ile kötünün mukayesesinin yapılmasını ve böylece ibret alınmasını ister. (Dumlu 1999: 5)

*Kur'ân kelimesinin türediği kök konusunda farklı görüşler vardır. Bu görüşleri kelimenin hemzesiz ve hemzeli olduğunu savunanlar olarak iki grupta ele almak mümkündür. Kur'an isminin hemzesiz olduğunu söyleyenler içinde yer alan İmam Şâfiî'den rivayet edilen, başka ilim adamlarının da desteklediği birinci görüşe göre kelime harf-i tarifli "el-kurân" (الْقُرْآن) şeklindedir. Ve ne "kara'e" (قَرَأَ) fiilinden ne de başka bir kökten türemiştir. Tevrat ve İncil gibi son din için gönderilen kitaba Allah tarafından verilen özel isimdir. On kıraat imamından İbn Kesîr kelimeyi hemzesiz, diğerleri hemzeli olarak okurlar. Ebü'l Hasan el-Eş'arî ile birlikte bir grup âlime göre kelime **karn** kökünden türemiştir ve bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırmak, katmak anlamındadır. Yahyâ bin Ziyâd el Ferrâ ve Kurtubî ise **kurân** kelimesine kök olarak **karâ'ini** gösterirler. Çünkü Kur'an âyetlerinden bir kısmı diğerini tasdik etmekte ve ayetler birbirine benzemektedir. (Fehd 2002: 383)*

Hemzeli olduğunu söyleyen ikinci grup âlimler de "el-kur'ân" isminin "kara'e" fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu görüşündedir. Ancak bunlar arasında "kara'e" fiilinin masdarlarına göre "okumak", "toplamak" ve "açıklamak" anlamlarından hangisini ifade ettiği konusunda ihtilâflar vardır. Ancak İslam vahyinin "ikra" (oku) buyruğu ile başlaması, Kur'an'da "kara'e" kökünün "okuma" anlamında on yedi yerde kullanılması, Kur'an'ın çok okunması ve tavsiye edilmesi gibi sebepler dikkate alındığında Kur'an isminin "okumak" anlamına gelen "kara'e" fiilinden türediğini kabul etmek daha doğru görünmektedir. Frantz Buhl ve AT. Welch, pek çok Batılı ilim adamının Kur'an kelimesinin Süryânîce'deki "yazı-

*metin okumak; kilisede yapılan ders” anlamlarındaki **kayrânâ** kökünden türediğini kabul ettiğini ifade ederler. “Kara’e”nin asıl kök anlamı itibariyle doğrudan “kıraat” ve “tilâvet” anlamına gelmediğini Arap dilciler de belirtmektedir. Ancak kelime Kur’an’ın indiği yıllar öncesinden itibaren “okumak, bir bilgiyi zihinde muhafaza etmek” anlamlarında kullanılmıştır. (Fehd 2002: 383)*

Kur’an’ın terim anlamıyla ilgili olarak çeşitli tanımlar yapılmış, bunlar büyük ölçüde bir araya getirilerek şöyle bir tarife ulaşılmıştır: Kur’an, Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed’e indirilen, Mushaflarda yazılan tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha suresiyle başlayan Nâs suresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır. (Fehd 2002: 383)

Kur’an’ın diğer isim ve sıfatlarının sayısı konusunda bir görüş birliğinin bulunmaması, aslında isim olmayan bazı kelimelerin isim veya sıfat olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. (Fehd 2002: 383)

3.3 Kur’an-ı Kerim’in İsimleri:

3.3.1 el-Adl

Adl masdar olarak, düzeltmek, eğri yoldan doğru yola yönelmek, eşit ve muadil olmak, dengelemek, tartmak gibi anlamlara gelir. Adalet ise, doğru oluşu zihinde sabitleşmiş şeydir. Doğruluk ve düzgünlük kavramları, sapmazlığı ve şaşmazlığı da içerisine alır. Adaletin anlam sahası içinde doğruluktan söz ederken; haksızlıktan uzak olma, hakkaniyet sahibi olma manalarında işaret edilmiş olur. AllahutaalaKur’an-ı Kerim’de insanların doğru yola yönelmelerini, toplum hayatındaki faaliyetlerinde dengeli bir hayat sürmelerini ve ticarete doğru tartmaları konusundaki emirlerini Kitab-ı Mukaddes’te belirttiği için bu isimle anıldı. (Ece 2000: 27)

TİEM 73: tükäl boldı idingning sözi çnınlıkın va‘ dâsi içindä **râstlıkın hükmi içindä** tığşürügli yoq anıñ sözlärini. ol turur eşitgän bilgän. (106v/1=006/115)

Hekimoğlu KT: Taqı tükäl boldı İdingning sözi, **râst takı tüz.** Yoq tegşürgen kelimeleringe. Taqı ol işitgen, bilgen. (138a/4=006/115)

Manisa KT: Tamâm oldı Taqrı ta‘ âlanuñ kelimeleri girçek olmağ bile, **‘adl bile** tebdil eyleyici yoğdur Taqrı ta‘ âlanuñ kelimelerini. Ol Taqrı ta‘ âlâ gâyet de işidicidür, gâyet de bilicidür. (99a/5=006/115)

TİEM 40: Dakı tamâm oldı Çalabun sözi, toğrulık iken ya' nî va' daları, dakı *adl iken ya' nî hükümleri*. *Döndürici* yokdur sözlerini; Dakı ol işidicidür, bilicidür. (66a/7=006/115)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde **râstlığın hükmi içindä** (F.+Ar.+T.); **râst tağı tüz** (F.+T.); **'adl bile** (Ar.); **adl iken ya' nî hükümleri**. (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.2 El-Âyât (الآيات):

Allah'ın ayetleri iki kısımdır. Birincisi, lafız ve mana olarak okunan ve işitilen ayetler ki bunlar Kur'an ayetleridir. İkincisi, Allah'ın evrendeki (görünen ayetleridir ki buna Allah'ın yarattığı her şey dâhildir. Yüce Allah, kitabını 130 yerde ayet ile adlandırmıştır (Marangozoğlu 2006: 156).

T. tañrı bälğüläri; Tangrıning nişänları; Tañrı ta'älänuñ äyetleridür; Tanrı äyetleridür

TİEM 73: ol *tañrı bälğüläri* okıyurmiz anı säniñ üzä könilik birlä. sän ıdılmış yalavaçlardın (32r/2=002/252)

Hekimoğlu KT: Ol *Tangrıning nişänları*; okıyur<r>miz anı sening üze haq birle. Tağı haqikat üze sen, ıdılmışlardın. (39a/3=002/252)

Manisa KT: Ol *Tañrı ta'älänuñ äyetleridür*. Okur-biz senüñ üstine haq bile. Tağkik sen yä Muhammed, mürsel nebilerdensin. (29a/6=002/252)

TİEM 40: Şol, *Tanrı äyetleridür*, okıruz anı üzerüne hakk-ıla. Dakı bayık sen, yalavaçlığa viribinilmişlerden sen. (19b/3=002/252)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar. "الآيات" karşılığı kullanılan sözcüklerden **tañrı bälğüläri** (T.); **Tangrıning nişänları** (T.+Ar.); **Tañrı ta'älänuñ äyetleridür** (T.+Ar.); **Tanrı äyetleridür** (T.+Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.3 Aziz (العزيز) :

Aziz, kelimesi kahreden, kahredilemeyen ve eşi bulunmayan manasındadır. Kur'an bu iki anlamda azizdir. Zira O, sahip olduğu hüccetin kuvvetli olması hasebiyle, kendi dışındaki her kitaba galip gelmiştir. Ve herkes ona muraza yani karşı koymakta aciz kalmıştır (Türk 2001:174).

T. ol bitig turur ağırlıg; kitāb saqlanmış; Qur'an 'aziz kitābdur; ol kitābdur aziz.

TİEM 73: bütünlükün anlar tandılar qur'anğa kaçan kaldi ärsä *ol bitig turur ağırlıg*. (351r/1=041/041)

Hekimoğlu KT: Haqıkat üze anlar kim küfr ketürdiler Qur'anğa, ol vaqtın kim keldi anlarğa. Taqı haqıkat üze ol, kitāb saklanmıŝ. (459a/4=041/041)

Manisa KT: Taħkik ol gişiler ki kâfir oldılar zıkr ki Qur'an'dur, vaqtı ki geldi anlara taħkik Kur'an 'aziz kitābdur, menfa'atı çoħdur, naziri yoħdur. (348b/6=041/041)

TİEM 40: Bayık anlar kim kâfir oldılar Kur'an', ol vakt kim geldi anlara ya' nî cezâ virineler. Dakı bayık ol kitābdur aziz. (228b/6=041/041)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar. "الأعزیز" karşılığı kullanılan ifadelerden, **ol bitig turur ağırlıg** (T.); **kitāb saklanmıŝ** (Ar.+T.); **Qur'an 'aziz kitābdur** (Ar.); **ol kitābdur aziz** (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.4.Ahsenü'l-Hadis (أَحْسَنُ الْحَدِيثِ) :

T. söznüň körklügräkini; sözde körklügrekni.; söznüň körklükrekini; haber yahşısını ki Qur'an'dur, söz görklüregin

TİEM 73: tañrı indürdi söznüň körklügräkini bitig oħşaŝıgı ekkirär qawrulur qorqar andın anlarınñ täriläri kim qorqarlar idilärindin yana yumŝar täriläri taqı köñülläri tañrı yağına... (336r/3=039/023)

Rylands KT: Tañrı indürdi sözde körklügrekni, kitābnı menzeşigli rāstlıq içre yandruğlılar, (193b1) andağ teprer teg andın anlarınñ terileri kim qorqarlar idilerindin... (93a/2=039/023)

Hekimoğlu KT: Tanrı indürdi söznüň körklükrekini, kitābnı, oħsağan, mükerrer bolğan kitābnı. Çıgrılır andın anlarınñ köngülleri kim qorqarlar İdilerindin.... (440b/2=039/023)

Manisa KT: Tañrı ta'älâ indürdi haber yahşısını ki Qur'an'dur, bir kitāb ki âyetler mu'ciz olmağda, birbirine oħŝar tafşil olup ayrılmıŝdur haq bātıda. Ürperür ŝaçları, durur ol kimsenüň ki Tañrı ta'älâdan qorqarlar ....(332b/8=039/023)

TİEM 40: Tanrı indürdi söz görklüregin. Bir kitab, bir nicesi bir nicesine beñzer ya' nî görklülükde dakı toğrulıkda, ikin ikinler. Ürperür ditreyü andan ya' nî azab âyeti okınacak, derileri anların kim korkarlar Çalabı'larından ....(219a/10=039/023)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar. "أَحْسَنُ الْحَدِيثِ" ifadesi, **söznüň körklügräkini** (T.) ; **sözde körklügrekni**(T.); **söznüň körklükrekini** (T.); **haber yahşısını ki Qur'an'dur** (Ar.+T.); **söz görklüregin** (T.) sözcükleriyle karşılanmıŝtır.

3.3.5. Arabiyy (عَرَبِيّ):

Allahutaala, Kur'an'da Hz. Muhammed (s.a.v.) indirdiği kitabı Arapça okunan Kur'an kıldığından bahsetmektedir. Bu husus, Zümer suresinde: “Korunanlar için bunu, pürüzsüz Arapça bir Kur'an olarak (indirdik)”⁴ ayette açıklanmış, Arapça okunan kitap” vasfına sahip kitab, kur'an'dır. (Türk 2001: 148)

T. okıgu kur'an taziça; Qur'anni tazi tilinge; 'Arabî tili üze bolğan Qur'an; Qur'andur, 'Arab dili üstine; Kur'an arabca

TİEM 73: okıgu kur'an taziça ägriligsiz bolğay kim anlar saqlanğaylar. (337v/2=039/028)

Rylands KT: (96b/1) Kur'anni tazi tilinge egrilik--siz meger olar qorqsun tep. (96b/1=039/028)

Hekimoğlu KT: 'Arabî tili üze bolğan Kur'an, egrilik irmes; bolğay kim anlar saqlanğaylar. (441a/3=039/028)

Manisa KT: Kur'andur, 'Arab dili üstine olduğu hâlde ihtilâf yoğdur anda, bir vech bile şek yoğdur; ola kim taqva üstine olup küfr ma'şiyetini terk eyleyeler. (333a/9=039/028)

TİEM 40: Kur'an arabca, egrilik issi degül; ola kim anlar korkarlar. (219b/5=039/028)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar “عَرَبِيّ” ifadesinin karşılığı okıgu kur'an taziça (T.+Ar.); Qur'anni tazi tilinge (Ar.+ T.); 'Arabî tili üze bolğan Qur'an (Ar.+T.); Qur'andur, 'Arab dili üstine (Ar.+ T.); Kur'an arabca (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.6 Hikmetun Bâliğâ: (حِكْمَةٌ بِالْإِغَاة) :

Allahutaala, bir tek ayette Kur'an'ı, Hikmetun Bâliğâ ile adlandırmıştır. Kur'an'da geçen her emir ve yasak, her söz ve korkutma, her hüküm ve kanun, her bilim ve sanat birer hikmettir. O hâkimlerin hakiminin hikmetidir (Marangozoğlu 2006: 207)

TİEM 73: artukluk hikmât yätrü käd nâ asıg kılur qorqıt(t)açılar.(389r/6=054/005)

Hekimoğlu KT: Yitiz hikmet bar. Ne asıg kılur qorqutmaq.(505b/5=054/005)

Manisa KT: Hikmetdür mübâlağa bile ki fâyide eyledi anlara qorqutmaq. (388a/7=054/005)

TİEM 40: Hikmetdür ya'nî Kur'an tamam. Pes assı eylemez korkıdıcılar ya'nî öğütlemek. (252a/10=054/005)

⁴ Zümer: 39/28

İlk Kur'an çevirilerinde Ar."حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ" ifadesi, **artıkluk hikmät** (T.+Ar.); **Yitiz hikmet** (T.+Ar.); **Hikmetdür mübälâğa bile** (Ar.); **Hikmetdür ya' nî Kur'an** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.7 Belâğ: (بَلَاغٌ):

Kur'an, "Belâğ" ile vafedilmiştir. Zira O, insanlara emrolundukları ve nehyolundukları her şeyi tebliğ etmiştir. Yani duyurmuştur mesaj olarak iletmiştir. (Türk 2000: 175)

T. **tägürmək turur; kifāyet; Bu Qur'an kifāyet eyler; degürmekdür**

TIEM 73: bu **tägürmək turur** kişilärkä qurtulsalar anıñ birlä bilsälär bütünlükün ol bir ök tañrı turur pänd alınsun hıräd idiläri. (192r/7=014/052)

Hekimoğlu KT: Bu, **kifāyet** kişilerge: taqı munung üçün kim qorqutulsalar anıñ birle taqı munung üçün kim bilseler, haqıkat üzeol tapunğu bir, taqı munung üçün kim ögüt alsalar ' aqllar eyeleri. (252a/3=014/052)

Manisa KT: **Bu Qur'an kifāyet eyler** gışilere naşihat qorqmağ-içün anıñ bile bilmeg-içün tefekkür te' emmül bile. Taħkik Tañrı ta' alā birdür zıkr eylemeg-içün, naşihat qabül eylemeg-içün ' aqlı olan gışiler. (181a/1=014/052)

TIEM 40: Uşbu, **degürmekdür**-yâ tapdur- âdamılara; dakı tâ korkıdu habar virineleler anun-ıla; dakı tâ bileler, bayık ol Tanrı'dur bir; dakı tâ aña akıllar isleri. (123b/1=014/052)

İlk Kur'an çevirilerinde Ar."بَلَاغٌ" ifadesi, **tägürmək turur** (T.); **kifāyet** (Ar.); **Bu Qur'an kifāyet eyler**(Ar.+T.); **degürmekdür**. (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.8 Besāir (بَصَائِر):

Kur'an, besāir yani kendisiyle hakkın görüleceği delillerdir. Zira Allah (c.c.), onda insanlar için, kalplerdeki basiretler yerine kaim olacak doyurucu açıklamalar ve yeterli deliller zikretmiştir. (Türk 2000; 171)

T. **bu bälgülär; bu hüccetleri; bu açuq işler; bu başiretdür; uşbu delillerdür**

TIEM 73: **bu bälgülär** ol kişilärkä köni yol yarlıkamağ ol boğunğa kim seziksiz tutarlar. (366r/3=045/020)

Rylands KT: **Bu hüccetleri** belgölüg boğunğa yime yolçı soyurkamağ şeksiz boğunğa. (98b/1=045/020)

Hekimoğlu KT: **Bu açuq işler** kişilerge taqı köni yol taqı raħmet, erenlerge kim yaqın bilürler. (477a/8=045/020)

Manisa KT: *Bu başiretdür*, felâh yüzini gösterür gişilere dağı hidâyetdür dağı rahmetdür bir kavme yakîn bilürler. (364b/2=045/020)

TIEM 40: *Uşbu delillerdür* âdamıların, dakı toğru yoldur dakı rahmatdur, bir kavma kim gümensüz olurlar. (238a/3=045/020)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. "بصائر" ifadesi, **bu bälgölär** (T.); **bu hüccetleri** (Ar.); **bu açuđ işler** (T.); **bu başiretdür** (Ar.); **uşbu delillerdür** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.9. Beşir (بشير):

Beşir, "beşr" kökünden türemiş bir sıfattır. Müjdeleyen, muştı veren, güler yüzlü, sevecen demektir. Aynı kökten gelen "beşer", insan, ademoğlu demektir. Kur'an ayetleri, ilahi bir söz olarak insanları Allah'ın vereceği mükafatları müjdeler, Müminleri doğru yola iletir. Bu nedenle mübarek ism-i şeriflerine beşir adı verilmiştir. (Ece 2000: 79)

T. säwünç berigli; müjde bérigli; müjde birgen; beşâret olduğı hâlde; muştılayıcı

TIEM 73: *säwünç berigli* mü'minlärka qorqutuğlu kâfirlärka yüz äwürdi üküşräkläri anlar eşitmäslär.(348v/9=041/004)

Rylands KT: *Müjde bérigli* hem qorqutđuçı, yüz evürdi üküşleri olar eşitmezler. (73b/1=041/004)

Hekimoğlu KT: *Müjde birgen* tağı qorqutđan. Yüz ewürdi üküşrekleri tağı anlar eşitmezler. (455a/3=041/004)

Manisa KT: *Beşâret olduğı hâlde* mü'minler dağı qorquducu olduğı muhâlifleri i' rāz eyledi anlaruğ çoğı anlar işitmezler. (345a/7=041/004)

TIEM 40: *Muştılayıcı* dakı korkıducu. Pes yüz döndürdi eyregi anlarun; pes anlar işitmezler. (226b/7=041/004)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. "بشير" ifadesi, **säwünç berigli** (T.); **müjde bérigli** (T.); **müjde birgen** (T.); **beşâret olduğı hâlde** (Ar.+T.); **muştılayıcı** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.10. Beyyine (بينة):

T. bälgölüg bütünlüg; äşkäre hüccat; açuđ hüccet; delil; hüccat

TIEM 73: bolmadı anlar kim tandılar bitig idilärindin ymä ortağ katığlılar [446r/1] saçlınsalar ançağa tegi kälä anlarğa *bälgölüg bütünlüg*.(446v/9=098/001)

Anonim KT: Tegül erdi ol kişiler kim kâfir turur, kitâbe yeleri ya' nî cühüd ve Naşrânî ve butberestler yoqalgay tâ kelgey bulargâ âşkäre huccat anıñ beyânın aytdı. (140a/3=098/001)

Hekimoğlu KT: Bolmadı anlar kim küfr ketürdiler, kitâbe yelerinden taqı ortağ koşğanlar: ayrılğanlar, ançağa tegrü kim kelse anlarğa açuk hüccet. (578a/1=098/001)

Manisa KT: Olmadı ol gişiler, kâfir oldılar Yahüdilerden, müşrik kâfirlerden. Zâyil olmadılar hattâ özlerine delil gelmeyince, ol beyine resûlu 'llâhdur ki. (446a/6=098/001)

TİEM 40: Olmadı, anlar kim kâfir oldılar, Kitâb ehli'nden ya' nî Yahûdi, Nâsrânî, dakı müşriklerden; ayrılıcılar, tâ gele anlara huccat ya' nî Muhammed. (287b/1=098/001)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. "بَيِّنَاتٌ" ifadesi, **bâlgülüg bütünüg** (T.); **âşkäre huccat** (Ar+F.); **açuk hüccet** (T. +F.) ; **delil; huccat** (Ar.+F.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.11. Beyyinât (بَيِّنَاتٌ)

Kur'an Allah kelamı olduğu için, O ayrıca hikmet hazinesi, hükümlerin kaynağı ve her iyiliğin ve de faziletin çıkış noktasıdır. Yüce Kur'an'da hidayet, şifa, açıklayıcı ve açık beyan vardır. Anlamı açık, içeriği zengin olan; karışıklık, gizlilik ve kapalılık kabul etmeyen bir kitaptır Kur'an. (Marangozoğlu 2006: 173)

T. bâlgülär turur bâlgülär; âyetler açuqlar; Qur'an âyetleridür beyân eyleyici; âyetlerdür bellüler

TİEM 73: yoq kim bâlgülär turur bâlgülär anlarnıñ köñülläri içindä berildilär bilig tanmaz bizniñ bâlgülärimizni mägär küç kılıglılar(292v/6=029/049)

Hekimoğlu KT: Ol âyetler açuqlar, anlarnıñ köngli içinde, birildiler bilig. Taqı inkâr kılmaz âyetlerimüzgâ, meger küç kılğanlar. (383b/4=029/049)

Manisa KT: Belki Kur'an âyetleridür beyân eyleyici, yüreklerinde maḥfûzdur. 'ilm virile gişilerün inkâr eylemez bizüm âyetlerümüze illâ zâlimler ki zulmi gâyetde yitişdürdiler. (284b/8=029/049)

TİEM 40: Belki ol âyetlerdür bellüler, gögsinde anlarun kim virinildiler ilm. Dakı inkar eylemeye âyetlerümüze illâ zâlimlar. (191a/6=029/049)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. "بَيِّنَاتٌ" ifadesi, **bâlgülär turur bâlgülär** (T.) ; **âyetler açuqlar** (Ar.+T.) ; **Qur'an âyetleridür beyân eyleyici** (Ar.+T.); **âyetlerdür bellüler** (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.12. el-Beyân (الْبَيَان):

Kur'an; hem Allah'tan korkanlara doğru yolu gösterici ve öğüttür. Hem de yalanlayanların kötü sonla karşılaşacaklarını açıklayan bir beyandır (Türk 2001:171).

T. açmak; belgürtmek; açmak; beyân eyleyicidir; bellü eylemekdür

TIEM 73: bu açmak kişilärkä taqı köni yol taqı öğüt qorqğanlarqa. (51r/5=003/138)

Rylands KT: Bu belgürtmek boğunka hem köni yol hem pend sağnuqlarqa. (8b/1=003/138)

Hekimoğlu KT: Bu, açmak kişilerge, taqı köni yol taqı öğüt sağnuqlarqa. (65a/8=003/138)

Manisa KT: Bu Qur'an beyân eyleyicidir gışilere toğrı yolu, hidâyetdür, naşihatdur Tağrı ta'âlâdan qorqıcılara. (47a/4=003/138)Q'a

TIEM 40: Uşbu ya'nî kur'an, bellü eylemekdür âdamılar-ıçun; daki toğru yoldur; daki öğütdür sakıncılara. (13a/1=003/138)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. "الْبَيَان" ifadesi, karşılığı kullanılan sözcüklerden açmak (T.); belgürtmek (T.); açmak (T.); beyân eyleyicidir (Ar.+T.); bellü eylemekdür (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.13. El-Burhân (الْبُرْهَان):

Kur'an'ın bu isimle nitelenmesi Lugatçilerin benzerini getirmekten aciz kalmalarından ve insanlar için yol gösterici bir delil olmasındandır (Türk 2001:176).

T. bir hüccet; hüccet; hüccet.; delili burhânı ki hücceti katıdur; huccat ya'nî Muhammed salla'llâhu aleyhi ve selem

TIEM 73: ay kişilär kaldi ök silärkä bir hüccet idinizlerdin indürdimiz silärkä yaruqluğ bälgölüg. (78v/7=004/174)

Rylands KT: Ey boğun, çın-ođ keldi sizke hüccet İdinizdin taqı ıdtımız sizke nürnü belgölüg. (14a/1=004/0174)

Hekimoğlu KT: Ay kişiler! Keldi sizge hüccet. İdingizdin. Taqı indürdüğ sizing tapa nürnü açuğ. (102b/4=004/174)

Manisa KT: Yâ gışiler! Tağkik size geldi delili burhânı ki hücceti katıdur Tağrı ta'âlâdan ki sizi yaratdı. İndürdüğ sizün üstünüze nürü beyân eyleyici ki Qur'an'dur. (73a/10=004/175)

TIEM 40: İy âdamılar! Bayık geldi size huccat ya'nî Muhammed salla'llâhu aleyhi ve sellem, Çalabunuzdan. Daki indürdüğ sizün dapa aydınlık bellü. (48a/5=004/174)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "أَلْبُرْهَانُ" ifadesi, **bir hüccet (F.); hüccet (F.); hüccet(F.); delili burhānı ki hücceti katıdır; huccat ya'nī Muhammed salla'llāhu aleyhi ve selem (F.)** sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.14. Büşrā: (البُشْرَى):

Büşra, müjdedir, muştı dolu haberdır. Bu bakımdan Kur'an bir ilahi büşra'dır (müjdedir). O, müminleri doğru yola iletir ve onlara müjdelere verir. Hz. Musa'ya verilen Tevrat da bir büşra'dır, bir müjdedir. Bu sebeple mübarek ism-i şeriflerine büşra denmiştir. (Ece 2000: 9)

T. **sāwünc; sewünc müjde; beşāretdür; muştılamak**

TİEM 73: .....indürdimiz sāniñ üze bitigni bālgürtü tegmä nārsä üzä köni yol yarlıkamağ **sāwünc** boyun süglilärkä. (202v/3=016/089)

Rylands KT: .....indürdümiz seniñ üze bitigni, belgürtü tegme nerseni, köni yoğla köndürmek, yarlıkamağ, **sewünci** boyun bérigililerke. (78a/1=016/089)

Hekimoğlu KT:..... Tağı indürdük sening üze kitābnı; ziyāde beyān kıılmağ için tigme bir nirsege, tağı köni yol tağı rahmet tağı **müjde**, boyun sügenlerge. (266a/5=016/089)

Manisa KT: ....indürdük seniñ üstüñe kitāb beyān eylemeg-içün mübālağa bile her nesneyi işlerden mücmel dağı mufaşşal. Hidāyetdür, rahmetdür barçasına; lākin yaman gişiler nefslerini mahrūm eyler dağı **beşāretdür** müsülmānlara hāşetşen (191b/4=016/089)

TİEM 40: ....Dakı indürdük üzerüne Kitāb'ı ya'nī Kur'ân'ı; bellü eylemek için her nesneyi, dakı toğru yol göstermek için, dakı rahmat için, dakı **muştılamak** için müsülmenlere. (12b/10=016/089)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde bu ifade, **sāwünc (T.); sewünc (T.); müjde (T.); beşāretdür (Ar.); muştılamak (T.)** sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.15. El-Kitāb (الْكِتَاب):

Kitap, sözlükte, bir düzen içerisinde bir araya getirilen sözler toplamı anlamına gelir. Kavram olarak, harf ve kelimelerin birbirine bağlanarak oluşturulan söz bütünlüğüne kitap" adı verilir. Allah (cc)'in peygamberlere vahyettiği şey, yazılı olmasa bile "kitap" adını almaktadır. Bu anlamda "kitap" genelde vahy ve vahy yoluyla peygamberlere indirilmiş bir şey, özelde de Hz. Peygambere indirilmiş son vahy olan Kur'an anlamına gelir. (Ece 2000; 361)

TİEM 73: oğımas ärdiñ anda öñdün **bitigdin** bitimäz ärdi anı öñ älgüñ andağ ärsä sezikkä tüşgäy ärdilär yarağsız işliglär.(292v/5=029/048)

Hekimoğlu KT: Tağı oқыyur irmeding aşnusındın, kitābdır, tağı bilür irmeding sağ elging birle andağ irse şeklig bolğay irdi bātıl işligler. (383b/3=029/048)

Manisa KT: sen oқыmaz bu Qur'ān inmezden öñdin bir kitāb dağı yazmazdan sağ elün bile, ol vaqtda şek eyler-idi bātıl üstine. (284b/6=029/048)

3.3.16. El-Aliyy (العلي):

'Aliyy', şanı yüce anlamındadır. Allah'ın bir vasfı olduğu gibi, Kur'an'ın da bir vasfidir. Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır (Türk 2001:167): "O (Kur'ân), katımızda bulunan ana kitapta (Levh-i Mahfûzda)dır. Aliyy (yani şanı yüce)dir⁵."

T. barçada yügsäk; yüksek berk turur.; katımızda yüksek; yücedür, uludur; bizüm katumuzda yücedür

TİEM 73: ol Qur'ān bitigniñ aşlı içindä turur biziñ üskümüzde barçada yügsäk bütün işlig.(358v/1=043/004)

Rylands KT: Ol levh-ü'l-mahfûz içinde biziñ üskümüzde yüksek berk turur. (37b/1=043/004)

Hekimoğlu KT: Tağ haqıkat üze ol, Levhü'l-Mahfûz içinde, katımızda yüksek, hikmetlig. (467a/2=043/004)

Manisa KT: Tağkık Qur'ān levh-i mahfûzda, bizüm katumuzda yücedür, uludur, hikmeti mübālağadır. (355b/3=043/004)

TİEM 40: Dakı bayık ol ya'nī Kur'an, kitab aslında ya'nī lavha'l-mahfûz, bizüm katumuzda yücedür, hikmet issidir. (232b/7=043/004)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. العلي ifadesi, **barçada yügsäk** (T.) ; **yüksek berk turur** (T.); **katımızda yüksek** (T.); **yücedür, uludur** (T.); **bizüm katumuzda yücedür** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.17. El-Furkân (الفرقان):

Furkan lafzının Aramice asıllı olduğu ifade edilse de aslen Arapçada ayırmak, iki şeyin arasını ayırt etmek manasına gelen "f-k-r" dan gelmektedir. Furkan mastar değil isimdir. Kur'an kendini (25/1) ayetinde Furkan ismiyle nitelemiştir ki, bunun sebebi Kur'an'n hücceti, delilleri, hududu, farzları ve diğer hikmetli manalarıyla haklıyla haksızı ayırması, veya hak ile batılı,

⁵ Zuhurf: 43/4

helal ile haramı, mücmelle mübeyyeni, muhkemle müevveli biribirinden ayırdetmesi veya onun parça pparça indirilmiş olmasıdır (Türk 2001:158).

T. **adriğlını ya' nî kur'ānı; Kur'ānı; Kur'ān indürdi haqı bātıldan ayırmağ- için; Kur'ān**

TİEM 73: yügsäk ol ol idi kim indürdi adriğlını ya' nî kur'ānı kulı üze bolmaq için ajunluğlarğa korkuttaçı. (261r/8=025/001)

Hekimoğlu KT: Üküş hayrlıg boldı, ol kim indürdi Kur'ānı kulı üze, munung için kim bolsa 'ālemlarğa korkutğan. (344b/5=025/001)

Manisa KT: Hayrı bereketi çok oldı ol kimsenün ki Kur'ān indürdi haqı bātıldan ayırmağ- için kulına ki 'ālemlere korkuducı olmağ- için. (252a/3=025/001)

TİEM 40: Çok oldı hayrı, anun kim indürdi Kur'ān'ı kulı üzere, tâ ola ālemlere korkıdıcı. (170b/7=025/001)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. **الْفَرْقَان** ifadesi, **adriğlını ya' nî kur'ānı** (T.+Ar.); **Kur'ānı** (Ar.); **Kur'ān indürdi haqı bātıldan ayırmağ- için** (Ar.+T.); **Kur'ān** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.18. El-Hükm (الْحُكْم):

Hükm'ün sözlük anlamı, hükmetmek, karar vermek, idare etmek, ata gem vurmak demektir. Bazen hikmet anlamına da gelir. Kur'an, "Hükm" ile vafedilmiştir ki, bu hem nazım hem de mana açısından dır. (Türk 2001:167).

TİEM 73: mundağok idtımız anı tāziça. äğär udu barsa sän anlarıñ tiläklärinä kälmişdä keğin saña bitigdin. Yoğ saña tañrıdın bir dostdın yoğ küdäzçi. (187r/2=013/037)

Hekimoğlu KT: Tağı aning mengizlig indürdük anı, hikmet Tāzi. Tağı eger uysang hevālarınga, sanga kelmişindin song biligdin; yoğ sanga Tanrıdın erkligidin tağı saklağandın. (245a/4=013/037)

Manisa KT: Anuñ gibi indürdük hükmi 'Arab tili üstine, Eger sen tābi' olsañ anlar havāsına saña 'ilm geldükden şonra yoğdur saña seni Tañrı ta'ālādan kırtarıcı, nuşret eyleyici, halāş eyleyici.(175b/11=013/037)

TİEM 40: Dakı andayuk indürdük anı (hüküm iken arabça. Dakı eger uyasın nefsleri dileklerine, andan şonra kim geldi sana bilmekden; yokdur senün, Tanrı'dan ya' nî Tanrı azābından arka virici, ne dağı saklayıcı.(119b/10=013/037)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. الْحُكْم karşılığı kullanılan sözcüklerden **tāziça** (Ar.); **hikmet** **Tāzī** (Ar.); **hükmi** 'Arab tili üstine(Ar.+T.); **hükm iken arabça** (Ar.+T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.19. El-Hikme (الْحِكْمَة):

Hikmet, bilgi ve akılla hakka ulaşmaktır, en genel anlamda hikmet, fayda, yarar ve ihkam anlamlarından dolayı her güzel bilginin ve her faydalı işin ismi olmuştur. Kur'an, her şeyi yerli yerinde konulduğu muteber bir kanun üzere indiği veya hikmet içerdiği için, Hikmet vasfı ile vasfedilmiştir (Türk 2001:167)

T. **könilikdin; hikmetdin; hikmetden ki hakkı bilmekdür zātında, dürüst sözden**

TIEM 73: ol ol kim yarlıg ıdtı saña idin **könilikdin**. kılmağıl tañrı birlä ağın tañrı kämşilgäy sän tamuğ içindä taşra yıkılmış sürsükmiş. (209v/8=017/039)

Hekimoğlu KT: Ol, ol nirsedin kim vaħy kıldı sening tapa İding **hikmetdin**. Taķı kılmağıl Tanrı birle öngin tapunğu. Kemsilgey sen tamuğ içinge, melāmet kılınmış, sürülmiş. (274a/9=017/039)

Manisa KT: Ol nesneyi Tañrı ta'ālā vaħy eyledi **hikmetden ki hakkı bilmekdür zātında**, anuñ bile 'amel eylemekdür. Kılma, Tañrı ta'ālā bile özge ma'būd 'ibādet eyleme. Anuñ gibi eylesen birağılırsın cehennem, nefsüñi melāmet eylersin, irak olursın Tañrı ta'ālā rahmetinden zelillik bile. (197b/9=017/039)

TIEM 40: Şol, oldur kim vaħy eyledi sana Çalabun, **dürüst sözden**. Dakı kılma Tanrı-y-ıla, tanrı ayruk; birağılasın tamuya, ayıblanmış, irak olunmuş. (135a/3=017/039)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. "الْحِكْمَة" ifadesi, **könilikdin** (T.); **hikmetdin** (Ar.); **hikmetden ki hakkı bilmekdür zātında** (Ar+T.), **dürüst sözden** (F.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.20. El-Mev'iza (الْمَوْعِظَة):

Kur'an verdiği öğütlerle insanlara kötülüklerden sakınmayı teşvik eden bir kitap olduğu için el-Mev'iza denmiştir.

T. **bir pänd; öğüt; naşihat; öğüt**

TIEM 73: ay kişilär kälđi ök silärkä **bir pänd** idinizlärđin şıñhatlık añar kökülzär içindä köni yol yarlıkamaķ mü' minlärķa. (158v/2=010/057)

Hekimoğlu KT: Ay kişiler! Keldi sizge **öğüt** İdingizdin taķı şifā ol nirsege kim kögüzler içinde turur taķı köni yol taķı rahmet, bitgenlerge. (207a/1=010/057)

Manisa KT: Yâ gişiler! Taḥkîk geldi size naşihat Taḥrî ta‘âlâdan daḥî şifâ geldi yüreklerde daḥî hidâyet daḥî rahmet geldi mü‘minlerine. (148b/3=010/057)

TIEM 40: İy âdamlar! Bayık geldi size öğüt, Çalabunuzdan, dakı derman virmek ana kim gögüzlerdedür ya‘nî yavuz i‘tikadlar; dakı toḡru yol dakı rahmat, mu‘minler için. (100b/4=010/057)

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. **المَوْعِظَة** ifadesi, **bir pând** (F.); **öğüt** (T.); **naşihat** (Ar.); **öğüt** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.21. Eş-Şifâ (المَوْعِظَة):

Kur’an şifadır. İnananlar, onunla dünya ve ahiret detlerinin şifasını bulurlar, Kur’an’ın hükümlerine uyarak ruhen huzura kavuşurlar. Kur’an, küfür, cehalet gibi kalbî hastalıklara, hem de bedenî hastalıklara iyi gelir. (Türk 2001:166)

T. şıḥhatlık; şifâ; şifâ; derman virmek

TIEM 73: ay kişilär kâldi ök silärkâ bir pând idîñizlârdin şıḥhatlık aḡar köküzlär içindâ köni yol yarlıkamaḡ mü‘minlärka. (158v/2=010/057)

Hekimoḡlu KT: Ay kişiler! Keldi sizge öḡüt İğingizdin taḡı şifâ ol nirsege kim kögüzler içinde turur taḡı köni yol taḡı rahmet, bitgenlerge. (207a/1=010/057)

Manisa KT: Yâ gişiler! Taḥkîk geldi size naşihat Taḥrî ta‘âlâdan daḥî şifâ geldi yüreklerde daḥî hidâyet daḥî rahmet geldi mü‘minlerine. (148b/3=010/057)

TIEM 40: İy âdamlar! Bayık geldi size öḡüt, Çalabunuzdan, dakı derman virmek ana kim gögüzlerdedür ya‘nî yavuz i‘tikadlar; dakı toḡru yol dakı rahmat, mu‘minler için. (100b/4=010/057)

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. **eş-şifâ** ifadesi, **şıḥhatlık** (Ar.); **şifâ** (Ar.); **şifâ** (Ar.); **derman virmek** (F.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

Şifâ, iyileştirme, derman, ilaç; mecazen kalpleri ve nefisleri gam ve kederden kurtarmak (Çanga 1999: 799). Erken dönemli Türkçe Kur’an tercümelelerinden TIEM 73’te *âm turur* (351r/6=041/044) biçiminde de kullanılmıştır.

3.3.22. Ez-Zikr (الذِّكْر):

Zikr mastardır. “Anmak” manasındadır. Bir şeyi unutmayıp hatırdâ tutmak, yani hıfzettir. Mecazen ün ve şöḡret, şeref, şan manasına gelir. Kur’an insanlara mükellef oldukları vazifeleri

*tanıttığı ve bunları akıllarında ve kalplerinde hıfzetamelerini gerçekteştirdiği için, zikirdir*⁶ (Türk 2001:159).

T. *yâd kılgu*; *Qur'an*; *zıkr*; *añmak ya' nî yansulayu*

TİEM 73: Aydılar ay ol kim indürüldi anıñ üze *yâd kılgu* sän tälwä sän. (193a/4=015/006)

Hekimoğlu KT: Tağı aydılar: “Ay ol kim indürüldi anıñ üze *Kur'an*! Haqıkat üze sen dıvâne. (252b/4=015/006)

Manisa KT: Eyitdiler ki: Yâ ol gışinüñ özine *zıkr* indi, taħkık sen delüsin, didiler. (181a/9=015/006)

TİEM 40: Dakı eyittiler: “İy Muhammed, ol kim indürinildi anun üzere *añmak ya' nî yansulayu* eyittiler, yâ öğüt ya' nî Kur'an, bayık sen delüsin!” (123b/7=015/006)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. *ez-zıkr* ifadesi, *yâd kılgu* (F.+T.); *Qur'an* (Ar.); *zıkr* (Ar.); *añmak ya' nî yansulayu* (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.23. Fasl (فصل):

Bir şeyi kesmek, iki hasmın arasını ayırmak, hükme bağlamak, uzaklaştırmak, çocuğu süttten ayırmak, bir yerden ayrılmak anlamındaki “f-s-l” kökünden türeyen fasl, kesin hüküm, haklıyı haksızdan ayıran, hükmeden, hakim demektir. (Karagöz 2005: 172b)

T. bitig turur bākütülmüş anıñ bālgüläri; Bitig, belgürmiş anıñ nişānları; Kitāb turur kim tafşil kılındı āyetleri; Bu kitābdur ki temyız olmışdur āyetleri lafzı ; Kitābdur kim beyān olınmışdur āyetleri

TİEM 73: *bitig turur bākütülmüş anıñ bālgüläri* qur'an atlıg yarlıg taziça ol boğunka kim bilürlär.(348v/8=041/003)

Rylands KT: *Bitig, belgürmiş anıñ nişānları*, Qur'an tazi tiliçe, bilgen boğunka. (73a/3=041/003)

Hekimoğlu KT: *Kitāb turur kim tafşil kılındı āyetleri*, Tazi tili üze ingen kitābnı, tileyür men ol erenlerge kim bilürler. (455a/2=041/003)

Manisa KT: *Bu kitābdur ki temyız olmışdur āyetleri lafzı* bile ma' nāda Qur'andur, ' Arab dili üstine bir qavme ki bilürler ' Arabiyye'yi. (345a/6=041/003)

⁶ Āl-i imrān:3/58, Hicr 15/6-9, Nahl 16/44, Tāhā:20/99-124, Enbiyā: 21/2-16-42-50, Furkān: 25/29, Şuarā: 26/5, Yāsin:36/11, Sād:38/8, Fussilet:41/41, Zuhruf: 43/5-36-44, Kamer:54/25, Talāk: 65/10, Kalem: 68/51

TİEM 40: *Kitabdur kim beyân olunmuşdur âyetleri*, Kur'an arabca; bir kavma kim bilürler. (226b/6=041/003)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde ifade, **bitig turur bākütülmiş anıñ bālgüläri** (T.); **Bitig, belgürmiş anıñ nişānları** (T.+Ar.); **Kitāb turur kim tafşil kılındı āyetleri** (Ar.+T.); **Bu kitābdur ki temyiz olunmuşdur āyetleri lafzı**; **Kitabdur kim beyân olunmuşdur āyetleri** (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.24. Kavlü'n Fasl (قَوْلٌ فَصْلٌ):

“Ayırt edici söz” anlamındadır. Kur'an'ın bununla vasfedilmesi, onun kıyamet günü insanların arasını ayıracak olmasındandır. Yani bir kısım insanları cennete, bir kısım insanları cehenneme sevk edecektir. (Türk 2001:169)

T. **sözni**; bu **sözni**; **ķavl ki Ķur'an'dur**; **sözi ya' nı Kur'an'ı**

TİEM 73: azu ilgärü ketärü eltmäzlär mü **sözni** azu kaldi mü olarķa ol kim kalmadı ozakı atalarıķa. (252v/2=023/068)

Hekimoğlu KT: Tedbır kılmadılar mu **bu sözni**? Keldi mü anlarģa ol nirse birlr kim kelmedi burınķı atalarınģa. (332a/4=023/068)

Manisa KT: Niçün fikr eylemezler? Bileler Ħaķ olanı **kavl ki Ķur'an'dur** tā ki Yā geldi mi anlar evvel atalarına gelmeyen resülden kitābdan? (242a/3=023/068)

TİEM 40: Ay, endiše eylemezler mi **sözi ya' nı Kur'an'ı**? yā geldi mi anlara, ol nesene kim gelmedi atalarına ilergiler. (164a/6=023/068)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. **kavlü'n-fasl, sözni** (T.); **bu sözni** (T.); **ķavl ki Ķur'an'dur** (Ar.+T.) ; **sözi ya' nı Kur'an'ı** (T.+Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.25. Kavlü'n Sakıl (قَوْلٌ ثَقِيلٌ):

Kavlü'n Sakıl'le ifade edilmek istenen, ciddi ve insanlar tarafından önem verilmesi gereken bir sözdür ya da mükelleflere ağır gelen emir ve yasaklardır. (Türk 2000: 169)

T. **ağır söz**; **ağır sözni** ; **söz ağır**; **muħkem ķavli ki Ķur'an'dur**; **söz ağır**

TİEM 73: biz ığgay miz seniñ üzä cabra' ilni **ağır söz birlä**. (426v/3=073/005)

Anonim KT: Biz tiz indürgeymiz seniñ üze **ağır sözni**. (113a/2=073/005)

Hekimoğlu KT: Biz, kemişgey biz sening üze, **söz ağır**. (553a/3=073/005)

Manisa KT: Taḥkîk biz senün üstüne indürsevüz gerek *muḥkem kavli ki Qur'ân'dur*, meşakḫat yoludur nefis üstüne. (425b/9=073/005)

TİEM 40: Bayık biz, tiz birağavuz üzerüne, *söz ağır*. (275a/2=073/005)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **ağır söz** (T.); **ağır sözni** (T.); **söz ağır** (T.); **muḥkem kavli ki Qur'ân'dur** (Ar.); **söz ağır** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.26. Ahsenül Kıssa: (أَحْسَنُ الْقِصَصِ):

Kur'an-ı Kerim içinde yalan, sahtekarlık, aldatma ve eğrilik olmayan, bütünüyle doğru söz ve kıssalardan ibarettir. O öyle bir kıssa ve söz ki ne üslubunda, ne şiirselliğinde, ne kanun ve hükümlerinde, ne manasında ne de amaç ve hedeflerinde onun eşi ve benzeri bir kıssa ve söz gelmediği gibi bundan böyle de gelmeyecektir. (Marangozoğlu 2006: 269)

T. **kıssalarda körklügräki; kıssa kılmakning körklügrekini; kıssalar yahşısını; hikâyet eylemek görklüregın**

TİEM 73: biz kıssa kılalım sänin üzä *kıssalarda körklügräki* yarlıg ıdımamız birlä saña bu oğıu äğär ärsä munda öñdün bilmäslerdin. (172r/9=012/003)

Hekimoğlu KT: Biz kıssa kıılır miz sening üze, *kıssa kılmakning körklügrekini*, munung birle kim vahy kılduğ sening tapa bu Qur'ânı. Tağı ḥaḳîkat üze irding aşnusındın, ğafillerdin. (226b/2=012/003)

Manisa KT: Biz ḥaber virür-biz saña yä Muḥammed *kıssalar yahşısını* ki saña vahy eyledük bu Qur'ân'ı ki bu şüredür; egerçi ki sen andan burun ğāfil-idi-sen bu süreden hiç fikründen geçmezdi. (162b/7=012/003)

TİEM 40: Biz hikâyet eylerüz sana, *hikâyet eylemek görklüregın*, anun-ıla kim vahy eyledük sana uşbu Kur'an'ı; dakı bayık oldun andan ilerü ğāfillardan ya' nî Yûsuf kıssasından. (110b/7=012/003)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **kıssalarda körklügräki** (Ar.+T.); **kıssa kılmakning körklügrekini** (Ar.+T.); **kıssalar yahşısını** (Ar.+F.); **hikâyet eylemek görklüregın** (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.27. Kelâm (كَلَام):

Kelam, birbirine isnat (dayandırma) ile iki kelimeyi içeren söze denir. Allah, Kur'an'ı "Kelam" ile vafetmiştir. (Türk 2000: 166).

TİEM 73: harayna ayur soñ qalıglılar qaçan bardıñızlar ärsä ğanīmatlarqa alğunızlar üçün qudı berinlär biziñ udu baralım silärkä tilärlär kim tegşürmək tañrı yarlıgını.....(376r/8=048/015)

Rylands KT: Terk bolğay kim ayğay soñ qalğanlar: qaçan barsa siz ğanīmetler tapa almaq üçün sizler anı: qođuñ bizke uđalıñ sizke, tileyürler kim adnatsalar Tağrıñ kelāmını.....(35b/2=048/015)

Hekimoğlu KT: Ayğay song qonmışlar, ol vaqtın kim bardıñız ğanīmetler tapa, munung üçün kim alsangız anı: “Qođung bizni, uyaling sizge.” Tileyürler kim aynatsalar Tağrıñ sözini.... (489b/3=048/015)

Manisa KT: Eydürler mütehallif olan ‘Arablar: Qaçan gideseñüz ğanīmet mālı almağ-ıçün qoyuñuz, size tābi‘ olam kim dirler, isterler tebdil eylemege Tañrı ta‘ālānuñ kelāmını..... (374b/3=048/015)

TİEM 40: Tiz eyide girü kalınmışlar *ya‘nî Hudeybiyye‘den*, qaçan varasız (10) ğanīmatlardın yana, tâ alasız anları: “Kon bizi, uyalum size.” Dilerler kim döndürelər Tağrı sözini.....(244a/9=048/015)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; **tañrı yarlıgını** (T.); **Tağrıñ kelāmını** (T.+Ar.) ; **Tağrıñ sözini** (T.); **Tañrı ta‘ālānuñ kelāmını**(T.+Ar.); **Tağrı sözini** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.28. Qur’ān (قُرْآن):

Kitap, Kur’an’da Tevrat ve İncil’e ad olarak verildiği gibi Kur’an’a da isim olarak verilmiştir. Aslında Kur’an’ın Kur’an ve Kitap diye isimlendirilmesinin iki önemli sebebi vardır. Kur’an ifadesi onun okunarak dilden dile nakledilmesine; Kitap ismi ile de yazılarak gelmesine birer işaret olarak kabul edilebilir. Furkan ismi ile, onun hak ile batılı ayıran bir özelliğe sahip olduğu fikrinin ihsas ettirilmesi amaçlanırken, diğer yönden akılla anlaşılabilen bir kitap olduğuna delalet etmektedir. Mesanî ise, Kur’an’ın ikişerli olarak meseleleri aktarmasıdır. Örneğin Allah Kur’an’da, Cenneti zikrettikten sonra Cehennem’i de zikreder. Yani iyi ile kötünün mukayesesinin yapılmasını ve böylece ibret alınmasını ister. (Dumlu 1999:5)

T. qur’ān; qur’ān; qur’ān; qur’ān

TİEM 73: sän ıdu kältürülgäy kur’ānını bütün işlig bilgän idi üskindin. (274v/9=027/006)

Hekimoğlu KT: haqıqat üze sen, birilür sen Kur’ānını, hıkmətligning taqı ‘ilmigning qatındın. (361a/1=027/006)

Manisa KT: Tahkik sen yâ Muhammed telakkî eyleyüp virilürsin Kur'an'ı Tanrı ta'âlâdan. Gâyetde haķimdür, gâyetde bilicidir. (265b/3=027/006)

TİEM 40: Dakı bayık sen getirinürsen Kur'an'ı, dürüst sözlü işlü katından bilici. (179a/10=027/006)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **kur'an** (Ar.) sözcüğüyle karşılanmıştır.

3.3.29. Müteşâbih (مُتَشَابِه):

Birbirine benzeyen demektir. Zira Kur'an'ın bir kısmı diğerine güzellik ve doğrulukta, muhkemlik, hikmet ve nazmın dosdoğru olmasında birbirine benzer. (Türk 2000: 170)

T. bitig oşşaşığıl ekkirär; kitābnı menzeşigli; kitābnı, oşsağan, mükerrer bolğan kitābnı; birbirine oşsar tafşil olup ayrılmışdur haķ bātılda

TİEM 73: tañrı indürdi söznüñ körklügräkini bitig oşşaşığıl ekkirär kawrulur qorqar andın anlarnıñ täriläri kim qorqarlar idilärindin....(336r/3=039/023)

Rylands KT: Tanrı indürdi sözde körklügrekni, kitābnı menzeşigli rästlik içre yandruğlılar, andağ teprer teg andın anlarnıñ terileri kim qorqarlar idilerindin.... (193a/2=039/023)

Hekimoğlu KT: Tanrı indürdi söznüñ körklügrekni; kitābnı, oşsağan, mükerrer bolğan kitābnı. Çıgrılır andın anlarnıñ köngülleri kim qorqarlar İdilerindin..... (440b/2=039/023)

Manisa KT: Tanrı ta'âlâ indürdi haber yaşısını ki Qur'an'dur, bir kitāb ki âyetler mu'ciz olmağda, birbirine oşsar tafşil olup ayrılmışdur haķ bātılda. Ürperür saçları, durur ol kimsenüñ ki Tanrı ta'âlâdan qorqarlar.... (332b/8=039/023)

TİEM 40: Tanrı indürdi söz görklüregin: *Bir kitab, bir nicesi bir nicesine benzer ya'nî görklülükde* dakı *toğrulıkda, ikin ikinler*. Ürperür ditreyü andan ya'nî azab âyeti okınacak, derileri anlarun kim korkarlar Çalabı'larından..... (219a/10=039/023)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **bitig oşşaşığıl ekkirär (T.+F.); kitābnı menzeşigli (Ar.+T.); kitābnı oşsağan (Ar.+F.); mükerrer bolğan kitābnı (Ar.+T.); birbirine oşsar tafşil olup ayrılmışdur haķ bātılda (T.+Ar.)** sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.30. Es-Sırātu'l-Müstâkîm (الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيم):

Allahutaala'nın tüm isimleri kutsaldır. O, Kur'a-ı Kerim'i 33 ayette sırat-ı müstâkim olarak adlandırmıştır. Sırat: istenilen hedefe ulaştıran yoldur. Müstakim sözcüğü ise eğrilik bulunmayan dümdüz anlamındadır. Kur'an, insanlara güzeli, doğruyu, hakkı emrettiği için o doğru bir yoldur. (Marangozoğlu 2006: 171)

T. **yolum köp köni; bu yolum tüz; toğru yolumdur ki tevĥiddür, ŧerī^c atdur; yolumdur, toğru iken**

TİEM 73: çın bu mäniñ yolum köp köni uđu barıñlar anı. uđu barmañlar yollarğa ağırğay yırağay silärni yolındın. olariğ tut(t)urdu silärkä aniñ birlä bolğay kim silär sağnuqluğ qılğay silär. (111r/4=006/153)

Hekimoğlu KT: Tağı ĥađıkat üze bu yolum tüz, uyun ganga. Tağı uymang yollarğa kim tağılsa, yā tağıtsa sizni sizing birle yolındın Ol vaŧiyet qıldı sizge anıng birle, bolğay kim sağıngay siz. (144a/4=006/153)

Manisa KT: Tağqığ bu eydilen benüm toğru yolumdur ki tevĥiddür, ŧerī^c atdur..... (103b/1=006/153)

TİEM 40: Dakı bayık uŧbu yolumdur, toğru iken; pes uyan ana; dakı uyman yollara (69a/5=006/153)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **yolum köp köni (T.); bu yolum tüz (T.); toğru yolumdur ki tevĥiddür, ŧerī^c atdur (T.+Ar.); yolumdur, toğru iken (T.)** sözcükleriyle karŧılanmıŧtır.

3.3.31. Sıdk (صِدْق):

“Sıdk”, “s-d-k” kökünden türeyen kelime, allah'ın kelamı olması nedeniyle, sıdk ile vasfedilmiŧtir ki, insanlığa ĥakkı ve doğruyu söyler (Türk 2001:173).

T. **çınlık ya' nī muĥammäd; könike tuttu; rāstlık; girçeklik bile; toğruyu ya' nī Kur'an'ı**

TİEM 73: ol kim kældürdi çınlık ya' nī muĥammäd ymä çın tut(t)ı anı ya' nī äbū bākr anlar tururlar sağnuqlar. (337v/7=039/033)

Rylands KT: ve könike tuttu anı bu öğer, qamuğ sağnuqlar tururlar. (71a/1=039/033)

Hekimoğlu KT: Tağı ol kim keldi rāstlık birle, tağı rāstladı anı; anlar, anlar sağınganlar. (441a/9=039/033)

Manisa KT: Ol kimse ki geldi girçeklik bile dađı girçekledi, inandı ĥađqı ki Ebū Bekr ŧiddiđ anlar müttākilerdür, küfri ma' ŧiyeti terk itdiler. (333b/5=039/033)

TİEM 40: Dakı ol kim getürdi toğruyu ya' nī Kur'an'ı, dakı toğru duttu anı; anlardur muttakılar. (219b/9=039/033)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **çınlık ya' nī muĥammäd (T.+Ar.) ; könike tuttu (T.); rāstlık (F.); girçeklik bile (T.); toğruyu ya' nī Kur'an'ı (T.+Ar.)** sözcükleriyle karŧılanmıŧtır.

3.3.32. Vahiy (وَحْي):

Allah'ın kelamı olan Kur'an, vahiy yoluyla indirildiği için, bu vasıfla nitelendirilmiştir. Vahiy kelimesi Kur'an'da 45 ayette geçmektedir (Türk 2000; 176).

T. yarlıg; vahy; vahy; Tağrı ta'ālānuğ vahy; Kur'ân-ıla

TIEM 73: aygıl bütünlükün qorqitur män silärni yarlıg birlä eşitmäz sağırlar oqımağnı qaçan qorqıtsalar. (237r/6=021/045)

Anonim KT: Aygıl yā Muğammed: Men qorqitur-men silerni vahy birle. Eşitmesler sağırlar oqımağnı qaçan anlar qor<ku>tulsalar. (34a/8=021/045)

Hekimoğlu KT: Aygıl: “Haqıqat üze qorqitur miz sizni vahy birle.” Tağı eşitmez sağırla<r> du'āni, ol vaqtın kim qorqutulurlar. (314a/2=021/045)

Manisa KT: Eyit ben sizi qorqutmazın Tağrı ta'ālānuğ vahy bile. İşitmez sağır da' veti qaçan anlar inzār olsalar. (227b/6=021/045)

TIEM 40: Eyit: “Bayık korkıdurın sizi Kur'ân-ıla.” İşitmezler sağırlar, kığırmağı, ol vakt kim korkıdılsalar. (154b/8=021/045)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde;: yarlıg (T.); vahy (Ar.); vahy (Ar.); Tağrı ta'ālānuğ vahy (T.+Ar.); Kur'ân-ıla (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.33. El-Hüdā (الهُدَى):

Hüda doğru yolu göstermek, açıklamak manasına mastardır. Hidayete götüren rehber ve hidayet olunan doğru yol manalarına da gelir (Türk 2001:162).

T. müsälmanlık yolını; könilikni ya' nī Qur'ānı; könilik; hidāyeti ki Qur'ān'dur; toğru yolu

TIEM 73: biz qaçan eşit(t)i miz ärsä müsälmanlık yolını kertgündilär añar, kim kertgünsä idisiñä qorqmaz äksüklükdin ap ymä qındın. (425v/3=072/013)

Anonim KT: Biz neteg kim eşitdük könilikni ya' nī Qur'ānı inanduk anga pes kim kim inansa idisiñe pes qorqmas şevāb eksüklükkindin tağı küçeylikdin ya' nī zulmdın. (111a/4=072/013)

Hekimoğlu KT: “Tağı biz ol vaqtın kim eşittük könilik bittük anga. Kim kim bitse İdisiñe, qorqmaz ekismekdin tağı zulmğa kelmekdin. (5551b/1=072/013)

Manisa KT: Tağkık biz vaqtı ki işitdük hidāyeti ki Qur'ān'dur imān getürdük Qur'ān'a. Kim imān getürse Tağrı ta'ālāya qorqmaz eksüklükkindin cezāda dağı zelil olmağdan, zulm olmağdan. (424b/7=072/013)

TİEM 40: “Dakı bayık biz, ol vakt kim işitdük toğru yolu, inanduk ana pes herkim inana Çalabı’sına, korkmaya eksmekden, ne dağı zulmdan. (274a/8=072/013)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; **müsälmanlık yolını** (Ar.+T.); **könilikni ya’ nî Qur’änni**(Ar.+T.); **könilik** (T.); **hidāyeti ki Qur’an’dur** (Ar.) ; **toğru yolu** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.34. Tenzil (تَنْزِيل):

Allah tarafından indirilen kitap anlmasına gelir. Kur’an’da şöyle bildirilir: *Muhakkak ki o (Kur’ân), alemlerin Rabb’inin Tenzîlidir.*⁷

T. **kuğı ığmak**; **Teñri te’ālā ızdı Qur’änn**; **İndürmek**; **İnmişdür bu Qur’an Tañrı ta’ālādan**; **İndürmekdür**

TİEM 73: kuğı ığmak ajunluğlar ığisindin turur.(396v/2=56/080)

Anonim KT: Teñri te’ālā ızdı Qur’änni halklar tapa. (71a/11=056/080)

Hekimoğlu KT: İndürmek ‘ālemlerning erkligindin. (513a/9=056/080)

Manisa KT: İnmişdür bu Qur’an Tañrı ta’ālādan ki ‘ālemlerün ħāliki, rāzıkıdur. (395a/3=056/080)

TİEM 40: İndürmekdür ālemler Çalabı’sından. (256a/9=056/080)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; **kuğı ığmak** (T.); **Teñri te’ālā ızdı Qur’änn** (T.+Ar.); **İndürmek** (T.); **İnmişdür bu Qur’an Tañrı ta’ālādan** (T.+Ar.); **İndürmekdür** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.35. Er-Rahme (الرَّحْمَة):

Kur’an, kendisini tasdik eden, ondaki hüküm, emir ve yasaklarla amel eden, helali helal, haramı haram bilenler için Allah’ın indirmiş olduğu bir rahmettir. Din ve dünya işlerinde insanları gerçeğe götürür ki, bu sayede rahmet ve sevap hasıl olur. Bu anlamda Kur’an, insanlık için, Allah’ın bir nimeti ve şefkatidir. (Türk 2001: 161)

T. **yarlıkamak**; **rahmet**; **rahmetdür**; **rahmatdur**

TİEM 73: indürdimiz okıgudın anı ol ām turur yarlıkamak kertgünüglilärkä arturmas küç kılığlarğa mägär qor ziyān. (211r/6=017/082)

⁷ Şuarâ: 26/192)

Hekimoğlu KT: Taķı indürür miz ur'ānđın anı kim, ol Őifā taķı ***rahmet*** mü'minlerge. Taķı arturmas küç ılğanlarĝa, meger yoalmaĝ, yā noŐān. (278b/3=017/082)

Manisa KT: İndürür biz ur'ān'dan bir nesneyi ki Őifādur Fātiħa sūresi gibi özge āyet Őifā gibi ***rahmetdür*** mü'minlere, arturmaz zālimlere illā ĥasāreti. (201a78=017/082)

TİEM 40: Dakı indürürüz Kur'an'dan anı kim, ol dermandur dakı ***rahmatdur*** mu'minler için; dakı arturmaz zālimlara, illā eksüklik ya'nī andan ötürü kim münkir olurlar. (137a/10=017/082)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **yarlıķamaĝ** (T.); **rahmet** (Ar.); **rahmetdür**(Ar.); **rahmatdur** (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.36. Er-Rūh (الرؤح):

Kur'an ruhtur. Zira onunla kalpler ve nefisler hayat bulur. Din onunla ihya olur, dünya maslahatları onunla tanzim edilir ve o ruhların yaŐamasının sebebidir. Ruh kelimesi Kur'an'da çoĝu gere vahiy karŐılıĝında kullanılmıştır (Türk 2001:171).

T. cabra'īlni öz yarlıĝımızdın; rūħnı; sırrın; ur'ān buyruĝumuz; canı ya'nī Kur'an'ı, buyruĝumuzdan

TİEM 73: taķı mundaĝoĝ yarlıĝ ıdtımız saña ***cabra'īlni öz yarlıĝımızdın*** bilmāz ārdiñ nā ol bitig ap ymā kertĝünmāĝ yoĝ kim ıldımız anı yaruĝluĝ... (357r/3=042/052)

Rylands KT: Mundaĝuĝ yarlıĝ ıdtımız saña ***rūħnı*** yarlıĝımız birle, bilmez erding né ol bitig né ol ĩmān anĝası bar ıldımız anı nūr... (34b/2=042/052)

Hekimoĝlu KT: Taķı anıng mengizlig vahy ıldıĝ sening tapa ***sırrın***, iŐimüzdin. Bilmez irding, kitāb ne turur taķı ĩmān ne bolur. Velī ıldıĝ anı yaruĝluĝ... (466a/9=042/052)

Manisa KT: Anuĝ gibi vahy eylemek sana ***Kur'ān buyruĝumuz*** bile yā Cebrā'īli gönderdük. Sen bilmezdi-sen, kitāb nedür daĝı ĩmān nedür. Lākin biz ıldıĝ ur'ān'ı, nūr eyledük... (355a/5=042/052)

TİEM 40: Dakı andayuk vahy eyledük senün dapa ***canı ya'nī Kur'an'ı, buyruĝumuzdan***. Bilmez idün, nedür kitab dakı ĩman; velīkin eyledük anı nur... (232b/1=042/052)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **cabra'īlni öz yarlıĝımızdın** (Ar.+T.); **rūħnı** (Ar.); **sırrın** (Ar.); **ur'ān buyruĝumuz; canı ya'nī Kur'an'ı, buyruĝumuzdan** (F.+ Ar.) sözcükleriyle karŐılanmıŐtır.

3.3.37. El-Hayr (الْحَيْرُ):

Kur'an hayırdır, iyiliktir. Müslümanlardan bir topluluğun, beşeriyeti bu hayırlı davet etmeleri, bu hayrı yapmağa çalışmaları gerekir (Türk 2001:161).

T. **ädgülük; edgülük; edgülük; hasene; hayrı.**

TIEM 73: Aylur anlarğa kim saķnuķluk ķıldılar nâ ol kim indürdi idiniz ayurlar **ädgülük**. Anlarğa kim ädgülük ķıldılar .....(198v/7=016/030)

Rylands KT: Ayıldı anlarğa kim: (42b1) saķnuķluk ķıldılar ne ol kim indürdi İdiniz. Ayurlar: **edgülük** ķıldılar ....(42a/3=016/030)

Hekimoğlu KT: Taķı ayıldı anlarğa kim saķındılar: “Neni indürdi İdingiz?” Aydılar: “**Edgülük.**” anlarğa kim körklüglük ķıldılar .....(260a/1=016/030)

Manisa KT: Eydiler müttakîlere imân getürdiler: Ne indürdi ol gişilere ki muhsinlerdür Bu dünyâda **hasene** virilür?..... (186b/%=016/030)

TIEM 40: Dakı eyidildi anlara kim sakındılar: “Ne nese indürdi Çalabunuz?” Eyittiler: “**Hayrı.**” Anlara..... (127b/2=016/030)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **ädgülük** (T.); **edgülük** (T.); **edgülük** (T.); **hasene** (Ar.); **hayrı** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.38. En-Ni'me (النِّعْمَةُ):

Kur'an nimettir. Nimet hoş dirliğe, refaha ve hâli vakti iyi olmaya denilir, ferah ve sevinç manasında da kullanılır. Kur'an-ı Kerim'in hidayeti de en büyük nimettir (Türk 2001:167).

T. **idin ni' mätini; idin ni' metini; İding ni' metini; Tanrı ta' alānuñ ni' metlerini; Çalabun ni' metin**

TIEM 73: **idin ni' mätini** yâd ķılğıl. (444r/8=093/011)

Anonim KT: Ve ammâ kendü **idin ni' metini** sözlegil şükr birle. Bu ni' meti, nübüvveti tiler. Peyğambar aytdı kim azğa şükr ķılmasa üküşke taķı ķılmağay ve ni' metke şükr ķılmağ yâd ķılmağ bolur. Yâd ķılmasa kâfir bolur Ve bi'llâhi't-tevfik. (137a/21=093/011)

Hekimoğlu KT: Taķı ammâ **İding ni' metini** sözlegil. (576a/4=093/011)

Manisa KT: Ammâ **Tanrı ta' alānuñ ni' metlerini** söyle, halka bildür. (444b/2=093/011)

TIEM 40: Dakı ammâ **Çalabun ni' metin** söyle (286a/11=093/011)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **ıđıñ ni' mätini** (T.+Ar.); **ıđıñ ni' metini** (T.+Ar.); **İğing ni' metini** (T.+Ar.); **Tağrı ta'älānuğ ni' metlerini** (T.+Ar.); **Çalabun ni' metin** (T.+Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.39. En-Nûr (النُّور):

Kur'ân, "yayılmış ışık" anlamına gelen "Nûr" ile nitelendirilmiştir. Nûr'un iki vasfı vardır; birincisi kendisinin açık ve net olması, ikincisi, başkasının ortaya çıkmasına sebeop olmasıdır. İşte Kur'ân bu iki vasafa sahip aydınlatıcı bir kitaptır⁸. Kur'ân, şek ve delalet karanlıklarını yok eden nûrdur. Bu nûr bütün dünyayı aydınlatacak, bütün dünyayı kaplayacaktır. (Türk 2000: 160)

T. **tañrı nürını; tañrı nürını; Teğri nürını; Tangrıning yaruqluğını, Tağrı ta'älānuğ nürını; Tanrı aydınlığını**

TIEM 73: tilärlär kim öçürsälär **tañrı nürını** ağızları birlä tañrı tükäl kılğalı turur öz nürını näçämä tilämäsä tanığlılar. (408v/1=061/008)

Rylands KT: Tilerler kim öçürseler **Tağrı nürını** ağızları birle, Tağrı tükäl kılğan turur Tağrı nürını neçeme unamasa kâfirler. (44a/2=061/008)

Anonim KT: Tilerler, söndürseler **Teğri nürını** ağızları birle ya' nî atsalar Teğri ta'älānuğ nürını İslām dīnindin Teğri ta'älā yetiz kılğan erür nürını ya' nî bu va' da, nuşrat turur Teğri ta'älādın, İslāmda āşkäre kılıp turur; niçe kim yigrense kâfirler ya' nî egerçi tüşvar kelse kâfirlergä. (87a/11=061/008)

Hekimoğlu KT: Tileyürler kim söndürseler **Tangrıning yaruqluğını**, ağızları birle, Tağı Tangrı yaruqluğnung tamām kılğanı, tağı eger yigrense kâfirler. (529a/6=061/008)

Manisa KT: İsterler süyündürmege **Tağrı ta'älānuğ nürını** ağızları bile. Tağrı ta'älā (10) tamām eyler eger kâfirler kerih görseler dağı. (407b/9=061/008)

TIEM 40: Dilerler kim söyündürelər **Tanrı aydınlığını**, ağızları-y-ıla; dakı Tanrı tamām eyleyicidür aydınlığını, eger duşhar gördi-y-ise dağı kâfirler. (263b/8=061/008)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde: **tañrı nürını** (T.+Ar.); **tañrı nürını** (T.+Ar.); **Teğri nürını** (T.+Ar.); **Tangrıning yaruqluğını** (T.), **Tağrı ta'älānuğ nürını** (T.+Ar.); **Tanrı aydınlığını** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

⁸ Nisâ: 4/174, Mâide:5/15, A'râf: 7/157, Tevbe: 9/32; Şûrâ:42/52, Hadid: 57/28, Tegâbün: 64/8

3.3.40. El-Ḥaḳḳ (الْحَقُّ):

Kur'an Hak'tır, doğrudur, bâtil ile hiçbir ilgisi yoktur. Bâtil, bu Hakk'ın karşısında yok olmağa mahkûmdur.

Kur'an'ın isimlerinden birisi de “Hakk”tır⁹. Zira Kur'an, Allah'ın elçisi Muhammed (s.a.v)'e indirdiği Hak'tır. O, batılın zıddıdır ve batılı yok eder. Kur'an'ın Hakk olmasının manası şudur: Kur'an, önceki ümmetlerin haberlerini verirken gerçeği, doğruyu söyler. İçindeki vaat ve vait, mükellefi amel ve inançta hakikat üzere olmasını temin eder. Allah, onu birbirine zıt fasit manalarla değil, ‘el-kavlü ’l-fasl (ayırdedici söz)’ anlamında Hak ile indirmiştir. Kur'an'ın bu şekilde Hak üzere indirilişi, kulların Allah'a ibadet ve bu nimete şükür etmesini gerekli kılar. Kur'an'ın Hak oluşu, onun tarihsellikten uzak ve çağlar boyu geçerliliğini sürdüreceği bir kitap olduğunu da gösterir. (Türk 2001: 160)

T. yarağlıg birlä; ḥaḳ birle; ḥaḳ bile; hakk-ıla

TIEM 73: biz ıdtımız seni yarağlıg birlä säwünç berigli ḳorḳut(t)açı, yoḳ hiç ümmät mäğär käçti anıñ içindä ḳorḳut(t)açı.(318v/4=035/024)

Hekimoğlu KT: Ḥaḳ biz ıdduḳ sini ḥaḳ birle, müjde birle taḳı ḳorḳutğan. Taḳı yoḳ bir öğür kişidin, meger keçti anıñ içinde ḳorḳutğan. (417b/1=035/024)

Manisa KT: Taḥḳik biz deni gönderdük ḥaḳ bile beşâret eyleyici, ḥaḳ va' deyi daḥı ḳorḳudıcı ḥaḳ va' idden. (313a/1=035/023)

TIEM 40: Bayık biz viribidük seni hakk-ıla, muştılayıcı dakı korkıdıcı. Dakı yokdur hiç bölük, illâ geçdi anun içinde korkıdıcı. (207b/5=035/024)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **yarağlıg birlä** (T.); **ḥaḳ birle** (Ar.); **ḥaḳ bile** (Ar.); **hakk-ıla** (Ar.) sözcük öbekleriyle karşılanmıştır.

3.3.41. Hablu 'lah (حَبْلُ اللَّهِ):

Kur'an tafsilat itibariyle “mesâni” kelimesi ile vafedilmiştir ki, “ikilemek ve tekrar etmek” anlamındadır. Zira o, önceki ümmetlerin kıssalarını açıklamaktadır, veya onda kıssa ve nasihatlar tekrar edilmiştir. Veya Kur'an ikişerlidir. Cennet ve cehennem mümin ile kafirler'in vasıfları arka arkaya zikredilmiştir. Allah (cc) onda birçok emrini birkaç kez tekrarlamıştır. (Türk 2000: 170)

⁹ Bakara: 2/92, Nisâ:4/170, En'âm:6/5, A'râf: 7/159, Yûnus: 10/89-94-108, Hüd: 11/17, Kehf: 18/29, Mü'minûn: 23/70-71, Ankebût:29/68, Sebe':34/43, Fâtır: 35/24-31, Şûrâ: 42/24, Zuhurf: 43/29-30-78, Ahkâf: 46/7; Muhammed:47/3, Kâf:50/5, Hadîd: 57/16, Mümtehine: 60/1, Hâkka: 69/51

T. tañrı urğanıña; Tangrı urқанıña, ya'nı Tangrının 'ahdinge; Tañrı ta'ālā ipine ki Qur'an'dur; Tanrı ipine ya'nı dñine

TIEM 73: tağı yapuşuñ *tañrı urğanıña* kamuğ tağı tarılmañ tağı yād kılıñ tañrınıñ ni' mätini sizinğ üzä ol uğurda kim ärdinğiz ....(48r/1=003/103)

Hekimoğlu KT: Tağı yapşung *Tangrı urқанıña, ya'nı Tangrının 'ahdinge,* kamuğ; tağı tarılmañ. Tağı yād kılıñ Tangrının ni' metini, (61a/1) sizning üze; ol vaqtın kim irdingiz ..... (60b/8=003/103)

Manisa KT: Yapışuñuz *Tañrı ta'ālā ipine ki Qur'an'dur.* Cemī' ünüz ayrılmañuz haqdan. Zıkr eyleşüz Tañrı ta'ālānuñ ni' metlerini sizünğ üstünğüze ki siz düşmānlar-ıduñuz... (44a/4=003/103)

TIEM 40: Dakı yapışun *Tanrı ipine ya'nı dñine,* hep; dakı bölük bölük olman: Dakı anun Tanrı ni' metini, üzerünğüze, ol vakt kim oldunuz-ıdı..... (29a/1=003/103)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; tañrı urğanıña (T.); Tangrı urқанıña, ya'nı Tangrının 'ahdinge (T.+Ar.); Tañrı ta'ālā ipine ki Qur'an'dur; (T.+Ar.) Tanrı ipine ya'nı dñine (T.+Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.42. Mesānī (مثنائي):

Kur'an tafsilat itibariyle "mesānī" kelimesi ile vafedilmiştir ki, "ikilemek ve tekrar etmek" anlamındadır. Zira o, önceki ümmetlerin kıssalarını açıklamaktadır, veya onda kıssa ve nasihatlar tekrar edilmiştir. Veya Kur'an ikişerlidir. Cennet ve cehennem mü'min ile kafirlerin vasıfları arka arkaya zikredilmiştir. Allah (cc) onda bir çok emrini birkaç kez tekrarlamıştır. (Türk 2000: 170)

TIEM 73: tañrı indürdi söznünğ körklügräkini *bitig oñşaşığlı ekkirär kawrulur* qorqar andın anlarnıñ täriläri.....(336r/3=039/023)

Rylands KT: Tañrı indürdi sözde körklügrekni, *kitābnı meñzeşigli rāstlıq içre yandruğlılar,* andağ teprer teg andın anlarnıñ terileri .....(93a/2=039/023)

Hekimoğlu KT: Tangrı indürdi söznünğ körklügrekni; kitābnı, *oñsağan, mükerrer bolğan kitābnı.* Çığrılır andın anlarnıñ köngülleri kim qorqarlar İdilerindin, andın song yumşatur terileri.... (440b/2=039/023)

Manisa KT: Tanrı ta‘ālā indürdi haber yahşısını ki Qur‘ân’dur, bir kitâb ki âyetler mu‘ciz olmağda, birbirine *oğşar tafşil olup ayrılmışdur hağ bātilda*. Ürperür saçları, durur ol kimsenün ki Tanrı ta‘ālādan qorqarlar, andan şonra leyin olur yumşaq olur dirileri ... (332b/8=039/023)

TİEM 40: Tanrı indürdi söz görklüregın: Bir kitab, bir nicesi bir nicesine beşzer ya‘nî *görklülükde dakı toğrulukda, ikin ikinler*. Ürperür ditreyü andan ya‘nî azab âyeti okınacak, derileri anlarun kim korkarlar Çalabı‘larından; andan yumşanur derileri ... (219a/10=039/023)

Türkçe ilk Kur‘an çevirilerinde; bitig oğşasığlı ekkirâr qawrulur (T.+Ar.); kitâbnı menzeşigli; (Ar.+T.) mükerrer bolğan kitâbnı (Ar.+T.); oğşar tafşil olup ayrılmışdur hağ bātilda (T.+Ar.) görklülükde dakı toğrulukda, ikin ikinler. (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.43. Kerîm (كريم):

Kendi alanında üstün olan her şey, kerem sıfatı ile vasedilir. Kerîm, medhetme sıfatlarını kendisinde toplayan bir sıfattır. Dolayısıyla Kur‘ân, diğer kitaplar arasında övgüye en layık ve en şerefli, en üstün kitap olduğu için kerîm sıfatı ile nitelendirilmiştir. (Türk 2000: 164)

T. oğıgu turur ağırlığ.; Şerîf, büzürg, kirâmî turur.; ögmekke sezâ Kur‘ân; bu Qur‘ân kerîmdür; ol, Kur‘ân’dur görklü -yâ aziz Tanrı katında

TİEM 73: bu *oğıgu turur ağırlığ.* (396v/1=056/077)

Anonim KT: Bu Qur‘ân kim kelipdür Muğammedge. *Şerîf, büzürg, kirâmî turur.* Şi‘r, siğr ve kehânet degül turur. (71a/6=056/077)

Hekimoğlu KT: Hağıqat üze ol, *ögmekke sezâ Kur‘ân.* (513a/8=056/077)

Manisa KT: Tahğkîğ *bu Qur‘ân kerîmdür.* (395a/1=056/077)

TİEM 40: Bayık *ol, Kur‘ân’dur görklü -yâ aziz Tanrı katında.* (256a/8=056/077)

Türkçe ilk Kur‘an çevirilerinde; oğıgu turur ağırlığ (T.); Şerîf, büzürg, kirâmî turur. (Ar.+F.); ögmekke sezâ Kur‘ân (T.+Ar.); bu Qur‘ân kerîmdür (Ar.); ol, Kur‘ân’dur görklü -yâ aziz Tanrı katında (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

3.3.44. Mecîd (مجيد):

Cömertlik ve yücelikte koşma manasındaki “mecd”den gelir. Mecîd ise, kendisine mahsus lutfu bahşetmede koşandır. Gerçekte bu vasıf Allah’a aittir. Kur‘ân’ın Mecîd ile vasfı dünyevî ve uhrevî mekârimi ihtiva etmesiyledir. (Türk 2000: 174)

T. kur'an hakkı uluğ; Qur'an hakkı uluğ.; Mecid, Müşrif kerim; ögmekke sezāvār Qur'ānnı.; şerefi vardur; Kur'an hakkı-y-ıçun ululuklu.

TİEM 73: bu ant turur kâf tağı tuta kâf tağı hakkı kim bu ciḥān tāgrāsini tutup turur tağı kur'an hakkı uluğ. (381v/6=050/001)

Rylands KT: Kâf tağı yana ajun tegreki and, Kur'an hakkı uluğ. (68a/2=050/001)

Anonim KT: Ant yād kıılır Teḡri Qur'an birle Mecid, Müşrif kerim biz seni ayduğ. (48b/6=050/001)

Hekimoğlu KT: Ant içer men, ögmekke sezāvār Qur'ānnı. (495a/2=050/001)

Manisa KT: Bu süre kâf süresidür, Qur'an hakkı-çün şerefi vardur özge kitāblar üstine. (379a/4=050/001)

TİEM 40: Dakı Kur'an hakkı-y-ıçun ululuklu. (247a/2=050/001)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; kur'an hakkı uluğ (Ar.+T.); Qur'an hakkı uluğ. (Ar.+T.); Mecid, Müşrif kerim (Ar.); ögmekke sezāvār Qur'ānnı (T.+Ar.); şerefi vardur (Ar.); Kur'an hakkı-y-ıçun ululuklu. (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

3.3.45. El-Hakim (الْحَكِيم):

“Hikmet sahibi” manasındaki “Hakim” lafzı, Kur'an'ın bir vasfıdır. Üç yerde Kitab lafzına sıfat olmuştur. Hikmetler içerdiği için bununla vasfedilmiştir. Hakim olan Allah (c.c.), kitabını “el-Hakim” ile nitelendirmiştir. Ancak Kur'an'ın hakim olması mecazdır. Mecaz oluşu, esasen hakimin Allah olması, Kur'an'ın da Allah'ın hikmet ve doğrularını gösteren olmasıdır. Zira Kur'an, her fiilinde birçok hikmet sergileyen hikmet sahibi Allah'ın, her söz ve tespitinde birçok hikmet ortaya koyan hakim kitabıdır. (Türk 2000: 165)

T. kur'an hakkı bākütülmüş; Hikmetlig Qur'an birle.; Qur'an hakkı-çün hak hükm eyleyicidür; Muhkem Kur'an hakkı-çun

TİEM 73: kur'an hakkı bākütülmüş. (320r/1=036/002)

Hekimoğlu KT: Hikmetlig Qur'an birle. (420a/5=036/002)

Manisa KT: Kur'an hakkı-çün hak hükm eyleyicidür. (315b/2=036/002)

TİEM 40: Muhkem Kur'an hakkı-çun. (209a/6=036/002)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **ḳur'ân ḥaḳḳı bâkütülmüş** (Ar.+T.); **Ḥikmetlig Ḳur'ân birle** (Ar.); **Ḳur'ân ḥaḳḳı-çün ḥaḳ ḥükm eyleyicidür** (Ar.+T.); **Muhkem Kur'an hakkı-çun** (Ar.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.46. Mükerrrem (مُكْرَم):

T. ağırlanmış bitiglar içindä ya'nî lāvḥü'l- maḥfûz; Şuḥûflar içinde ikrâmı ya'nî Levḥu'l- maḥfûz.; Defterler içinde, kerîm kılınmış; Muşḥaflarda sâbitdür, kerîmdür; Kitablar içinde ağırlanmış

TIEM 73: ağırlanmış bitiglar içindä ya'nî lāvḥü'l- maḥfûz. (435v/9=080/013)

Anonim KT: Şuḥûflar içinde; ayturlar: Yalawaç kitâbı andağ kim aytur, taḳı kim tilese yâd kılğay Ḳur'ânı; ikrâmı ya'nî Levḥu'l-maḥfûz. (125a/10=080/013)

Hekimoğlu KT: Defterler içinde, kerîm kılınmış. (565a/1=080/013)

Manisa KT: Muşḥaflarda sâbitdür, kerîmdür Taḳrı ta'âlâ. (435a/6=080/013)

TIEM 40: Kitablar içinde ağırlanmış. (280b/7=080/013)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; ağırlanmış bitiglar içindä ya'nî lāvḥü'l- maḥfûz; Şuḥûflar içinde ikrâmı ya'nî Levḥu'l-maḥfûz (T.+Ar.); Defterler içinde, kerîm kılınmış (Ar.+T.); Muşḥaflarda sâbitdür kerîmdür (Ar.); Kitablar içinde ağırlanmış (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir..

3.3.47. Gayb:

“Onlar ki Gayb'a inanıp namazlarını kılarlar”¹⁰. Kur'ân, burada Gayb ile nitelendirilmiştir ki, birçok sebebin içinden en önemlisi, Kur'ân'ın öteki semavi kitap mensuplarının kitaplarına tahrif ettiklerine dair verdiği haberdir. (Türk 2000: 175)

T. örtüglükkä; ğaybğa; ğabya; görünmez nesneye ya'nî Tanrı'ya, yâ uçmağa, yâ kıyamata, yâ Kur'ân'a

TIEM 73: anlar kim kertgünürlär örtüglükkä taḳı adağın kılurlar namâznı andın kim rûzî berdimiz anlarğa. (2v/2=002/003)

Hekimoğlu KT: Anlarğa kim bit(e)rler ğaybğa taḳı peyveste kılurlar namâzları, taḳı ol nirsege kim indürüldi sindin aşnu, taḳı âhiretni anlar yaḳın bilürler. (2a/9=002/003)

¹⁰ Bakara: 2/3

Manisa KT: Ol muttakiler ki imân getürürler birliğine Tanrı ta'âlânun, ğayba dağı âhirete imân getürdiler dağı namâz durgururlar. Dağı ol rızq ki anlara virdük nafağa eylerler Allâh yolına. (2a/4=002/003)

TİEM 40: Anlar kim inanurlar görünmez nesneye ya'nî Tanrı'ya, yâ uçmağa, yâ kıyamata, yâ Kur'ân'a dakı durudurlar namâz, ya'nî dâyim kılurlar. Dakı andan kim rûzî virdük anlara, nafaka virürler. (2a/2=002/003)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde örtüglükkâ (T.); ğaybğa (Ar.); ğayba (Ar.); görünmez nesneye ya'nî Tanrı'ya, yâ uçmağa, yâ kıyamata, yâ Kur'ân'a (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.48. Merfu' (مرفوع):

T. kötrülmüş; Kötrülmüş yoğaru; kötrülmi; Qadri yücedir, ; yücedilmiş ya'nî yidinci göge

TİEM 73: kötrülmüş arıtılmış. (435v/9=080/014)

Anonim KT: Kötrülmüş yoğaru İdi katında, arığ bolmış yalawaçlar elinde ya'nî ferişte. (125a/10=080/014)

Hekimoğlu KT: kötrülmüş, arığ kılınmış. (565a/1=080/014)

Manisa KT: Qadri yücedir, münezzehtür, arıdur şeytânlar elinden. (435a/6=080/014)

TİEM 40: yücedilmiş ya'nî yidinci göge, arınılmış, ya'nî arusuzlar tutmağından. (280b/7=080/014)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; kötrülmüş (T.); Kötrülmüş yoğaru (T.); kötrülmüş (T.); Qadri yücedir, (Ar.+T.); yücedilmiş ya'nî yidinci göge (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.49. Aceb (عجب):

Kur'an, herkesi dehşet ve hayrete düşüren ve bir benzeri olmayan son derece mükemmel, güzel ve harika bir kitaptır. Kur'an'ın aceb olması i'caz delillerini ikame etmede, manalarının doğruluğu ve nazımının güzelliğinde, kendinden önceki kitapların aksine mükemmel olmasıdır (Türk 2001:172).

De ki: "Bana vahyolundu ki: Cinlerden bir topluluk Kur'an dinleyip şöyle dediler: Biz harikulade güzel bir Kur'an dinledik."¹¹

¹¹ Cinn:72/1

T. **oķıgını tañ.**; **tañ**, ‘**acā’ib**; **tang Qur’ānı**; ‘**aceb Qur’ān’dur.**; **Kur’an tañ.**

TİEM 73: aygıl vaħy kältürüldi mäniñ tapa kim ol tıñladı bir gürüh pärilärdin aydılar biz eşit(t)imiz **oķıgını tañ.** (424r/1=072/001)

Anonim KT: .....Qur’ān oķığanun Rasū<l>‘ a.nuñ eşitdiler. Pes aytdılar: Biz eşitdük Qur’ānı tañ kim hergiz eşitgen bolmağaymız munuñ teg **tañ**, ‘**acā’ib**. (110a/2=072/001)

Hekimoğlu KT: Aygıl; Vaħy kılındı manga, haķıķat üze ol, eşitti bir ögür perilerdin, aydılar: “Biz eşittük **tang Qur’ānı.** (550b/2=072/001)

Manisa KT: Eyit yā Muħammed: Baña vaħy oldı ki taħķıķ işitdi Qur’ān’ı bir bölük ciniler Eyitdiler: Taħķıķ biz işitdük biz Qur’ān’ı ki ‘**aceb Qur’ān’dur.** (424a/4=072/001)

TİEM 40: Eyit: “Vaħy olındı bana kim, bayık kulak duttı işitmege bir bölük üç-ile on arasında perilerdin, pes eyittiler: “Bayık biz işiddük **Kur’an tañ.** (273b/11=072/001)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde **oķıgını tañ** (T.); **tañ**, ‘**acā’ib** (T.+Ar.); **tang Qur’ānı**(T.+Ar.); ‘**aceb Qur’ān’dur.** (Ar.+T.); **Kur’an tañ**(Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.50. Tezkire (تذكرة):

“O (Kur’ān), korunanlar için bir Tezkire (öğüttür.)¹²

T. **pänd turur**; ol Qur’ān ‘**ibret erür pārsālarğa ya‘nī pend erür**; **ögütlemek**; **Qur’ān naşihatdur**; **ögütlemekdür**

TİEM 73: ol **pänd turur** saķnuķlarķa (421v/7=069/048)

Anonim KT: Taķı **ol Qur’ān ‘ibret erür pārsālarğa ya‘nī pend erür** mendin mu‘minlerge. (105a/18=069/048)

Hekimoğlu KT: Taķı haķıķat üze ol, **ögütlemek** saķınğanlarğa. (546b/1=069/048)

Manisa KT: Taħķıķ bu **Kur’ān naşihatdur** müttakīlere ki anlar müntefi‘ olurlar. (420b/10=069/048)

TİEM 40: Dakı bayık ol, **ögütlemekdür** muttakılara. (271b/11=069/048)

¹² Hâkka 69/48

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **pänd turur** (F.); **ol Qur'an 'ibret erür päsälarga ya' nî pend erür** (Ar.+F.); **ögütlemek** (T.); **Qur'an naşihatdur** (Ar.); **ögütlemektür** (T.) sözcüklerinden veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.51. Mübârek (مُبَارَك):

Kur'an, dünya ve ahirette kendisine uyan, onunla amel eden için mübarek bir kitaptır. Bununla tavsif edilmesi, ondaki ilahî hayırların çokluğuna dikkat çekmek içindir (Türk 2001: 177).

T. kıtluğ; bereketlig, menfa'atleri köp ağgan; mübârekdür; mubârekdür

TIEM 73: Bu bitig turur indürdimiz anı **kıtluğ** <könikâ tutuğlı> ol kim yüzikâ otu yana kırkıtsa .....(104v/8=006/092)

Hekimoğlu KT: Tağı bu kitâb, indürdük anı; **bereketlig, menfa'atleri köp ağgan;** <râstlağan> ol nirseni kim ileyinde turur; tağı munung için kim kırkıtsang ....(134b/7=006/092)

Manisa KT: Bu Qur'an kitâbdur, indürdük, **mübârekdür.** Taşdik eyleyicidür elince gelen nebîler kitâbları kırkıtmağ- için .....(96b/6=006/092)

TIEM 40: Dakı uşbu kitabdur, indürdük anı; **mubârekdür;** gircek dutıcidur anı kim ileyindedir ya' nî ilerügi kitablar; dakı korkıdasan .....(64b/3=006/092)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **kıtluğ** (T.); **bereketlig, menfa'atleri köp ağgan** (Ar.+T.); **mübârekdür** (Ar.); **mubârekdür** (Ar.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.52. Müsaddik (مُصَدِّق):

Kuran, tasdik edici ve teyit edicidir. Çünkü kendisinden önce indirilen kitapların doğruluğu onun onaylamasıyla bilinmektedir.

T. könikâ tutuğlı; rāstlağan; Taşdik eyleyicidür; gircek dutıcidur

TIEM 73: Bu bitig turur indürdimiz anı kıtluğ <**könikâ tutuğlı**> ol kim yüzikâ otu yana kırkıtsa mākâ boğunını anıñ täğräsindä..... (104v/8=006/092)

Hekimoğlu KT: Tağı bu kitâb, indürdük anı; bereketlig, menfa'atleri köp ağgan; <râstlağan> ol nirseni kim ileyinde turur; tağı munung için kim kırkıtsang Mekkeni tağı ol kim irselerni kim anıñ tegresinde. ....(134b/7=006/092)

Manisa KT: Bu Qur'an kitâbdur, indürdük, mübârekdür. **Taşdik eyleyicidür** elince gelen nebîler kitâbları kırkıtmağ- için Mekke kavmini dağı havâlisinde olanları..... (96b/6=006/093)

TİEM 40: Dakı uşbu kitabdur, indürdük anı; mubârekdür; *gircek dutıcudur* anı kim ileyindedir ya' nî ilerügi kitablar; dakı korkıdasan yâ Muhammed Mekke'yi, dakı anı kim yöresindedür..... (64b/3=006/092)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **könikâ tutuğlı** (T.); **râstlağan** (F.); **Taşdik eyleyicidir** (Ar.+T.); **gircek dutıcudur** (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.53. Ümmü'l Kitab (أُمُّ الْكِتَابِ):

“el-ümm” sözcüğü “anne” anlamındadır. Kur'an, bütün kitapların kaynağı olduğu için bu ad verilmiştir.

T. ol **kur'an bitigniñ aşlı**; Ol **Levh-ü'l-mahfuz içinde**; ol, **Levhü'l-Mahfuz içinde**; **Kur'an levh-i mahfuzda**; Kur'an, kitab aslında ya' nî **lavha'l-mahfuz**

TİEM 73: *ol kur'an bitigniñ aşlı* içindä turur biziñ üskümüzde barçada yügsäk bütün işlig. (358v/1=043/004)

Rylands KT: *Ol Levh--ü'l-mahfuz içinde* biziñ üskümüzde yüksek berk turur. (37b/1=043/004)

Hekimoğlu KT: Tağı haķikat üze *ol, Levhü'l-Mahfuz içinde*, katımızda yüksek, hikmetlig. (467a/2=043/004)

Manisa KT: Tahķik *Kur'an levh-i mahfuzda*, bizüm katımızda yücedür, uludur, hikmeti mübâlağadur. (355b/3=043/004)

TİEM 40: Dakı bayık ol ya' nî **Kur'an, kitab aslında ya' nî lavha'l-mahfuz** bizüm katımızda yücedür, hikmet issidür. (232b/7=043/004)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **kur'an bitigniñ aşlı** (Ar.+T.); **Ol Levh-ü'l-mahfuz içinde** (Ar.); **ol, Levhü'l-Mahfuz içinde** (Ar.); **Kur'an levh-i mahfuzda** (Ar.); **Kur'an, kitab aslında ya' nî lavha'l-mahfuz** (Ar.) sözcük veya sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

Sonuç

Çeviri en zor yapılan işlerden biridir. Hele Kur'an gibi kutsal bir metni çevirmek ve anlamlandırmak için çok donanımlı olmak gerekir. Bunun yanında Kur'an'daki *Kur'an* kavramını Türkçe karşılıklarıyla ifade edebilmek ve bu kavramların Arapça karşılıklarını tam olarak verebilmek, çeviriyi yapan için ağır dinî sorumluluk gerektirir. Bunların dışında, çeviri faaliyeti, çevirinin yapıldığı dilin diğer dile karşı mukavemetini de gösterdiği için dil alanında önemsenmektedir.

Doğu ve Batı Türkçesi ile yapılan ilk Kur'an çevirilerinde, Kur'an kavramı incelendiğinde, Türkçenin özellikle Doğu Türkçesi Kur'an çevirilerinde, Türkçe kelimelerle kavramlara karşılık vermede daha istekli ve daha yetenekli olduğu görülmektedir. Bunun sebebi belki de ilk çevirilerin yapıldığı dönemde Arapça ve Farsça'nın halk arasında yaygın olarak kullanılmaması ve bu dillerin edebî dile fazlaca nüfuz etmemesidir. Sonuçta Kur'an kavramının Türkçe adlarla karşılanması Türkçenin doğru ve yerinde kullanıldığı zaman en kutsal metinleri bile Türkçe karşılıklarıyla çeviri yapılacak kadar üretken bir dil olduğunu gösterir. Diğer taraftan da ilk Kur'an çevirileri yapan/yapanların taşıdığı Türkçecilik tavrının yerinde oluşunu işaret etmektedir.

Kaynaklar

- Ata, A.(2013). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi: Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ateş, S. (1975).*Kur'ân-ı Kerîm ve Cümle Meali*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Borokov, A. K.(2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII. - XIII. Yüzyıllar)*, (Ruşadan Çeviren: USTA, Halil İbrahim, AMANOĞLU Ebülfez), Ankara, TDK.
- Çanga, M.(1999). Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, İstanbul.
- Diyanet işleri başkanlığı (1993). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 2. Baskı, Ankara.
- Dumlu, Ö.(1999).Kur'an'da Bazı Kavramlara Bakış, İzmir.
- Ece, H.K.(2000). İslamın Temel Kavramları, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Eckmann, J.(1976). *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*, Budapest.
- Fehd, T. (2002). "Kur'an" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 26. İstanbul.
- Karabacak, E.(1999).*An Inter-Linear Translation Of The Qur'an Into Old Anatolian Turkish = Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi: Introduction and Text I, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department Of Near Eastern Languages and Civilizations. 1994; (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a.1997; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b-451a.*
- Karagöz İ., Karaman, F.,Paçacı, İ., Canbulat, M.,Gelişgen, A.,Ural, İ.(2005). Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı yay. Ankara.

- Kök, A.(2004).*Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 73, 1v/ 235v/2)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Marangozoğlu, M.(2006).*Kur'an İsimleri Antolojisi*, Pınar yay. İstanbul.
- Sağol, G.(1999).*Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations II: An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text)*, Harvard, (410 pages), 1993; *(Part II: Glossary)* Harvard, 1995, (310 pages); *(Part III Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b)*, Harvard, 1996; *(Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two:301a-587b)*, Harvard.
- Topaloğlu, A., Muhammed Bin, H.(1978). *XV/ Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır Arası Kur'an Tercümesi*, I Giriş ve Metin, İstanbul,1976; II, Sözlük, İstanbul.
- Türk, N. (2001).*Kur'an'da Kitap Kavramı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamaş Doktora Tezi), Sakarya.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 73, 235v/3-450r/7)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Ünlü, S. (2006). "*İlk Türkçe Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Çevirilerinde Peygamber Kavramı*", Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Türklük Sempozyumu Ankara.